Зыщ ди блэкIари, зыуэ щрет ди къэкIуэнури!

Медведев Д. А. ЕсэнтIыгу щригъэкIуэкIащ Кавказ Ищхъэрэ федеральнэ округым и социально-экономикэ зыужьыныгъэм пыщIа IуэхухэмкIэ Правительствэм и комиссэм и зэIущIэ. Абы хэтащ икIи къыщыпсэлъащ КIуэкIуэ Ю. А.

Урысейм и Правительствэм и УнафэщI Медведев Дмитрий ЕсэнтIыгУ щригъэкIуэкIащ Кавказ Ищхъэрэ федеральнэ округым и социально-экономикэ зыужьыныгъэм пыщIа IуэхухэмкIэ Правительствэм и комиссэм и зэIущIэр. Абы хэтащ икIи къыщыпсэлъащ Къэбэрдей-Балъкъэрым и Iэтащхьэ КIуэкIуэ Юрий. ЗэIущIэм щыхэплъащ щыналъэм туризмэмкIэ и IэнатIэм зегъэужьыным.

КАВКАЗ Ищхъэрэм зыщебгъэужь хъунущ, зэIущIэр къыщызэIуихым къыхигъэщхьэкIащ премьер-министрым, туризмэм и унэтIныгъэ нэхъыщхьэу плIым ящыщу щым - къурш, бальнеологие, щэнхабзэ-тхыдэ туризмэм. ЩIыналъэм щыIэ курорт псомИ нэгъабэ туристу мелуан 1,5-м нэблагъэ щызэблэкIащ. Псом хуэмыдэу псынщIэу зеужь бгылыжэ туризмэм. Иужьрей илъэситIым къриубыдэу абы хэдитIкIэ зиубгъуащ. Апхуэдэу щыт пэтми, экспертхэм къызэралытэмкIэ, Кавказ Ищхъэрэм илъэс къэс цIыху мелуани 10-м нэблагъэм зыщагъэпсэхуфынущ. А кьалэныр гъэзэщIа хъун папщIэ Iуэхум проект пыухыкIам тету бгъэдыхьэну, ирагъэкIуэкIыну лэжьыигъэхэр щызэфIэкIыну пIалъэхэмрэ абыхэм къарикIуэнумрэ яубзыхуну кьагъэуващ.

Округым и проект нэхъыщхьэ дыдэу щым ящыщ зыуэ кьагъэпсэгъуащ Къэбэрдей-Балъкъэрым хиубыдэ «Iуащхьэ-махуэ» проектыр. Республикэр хеубыдэ турист нэхъыбэ дыдэ зэкIуалIэ щыналъэхэм (2016 гъэм абы цIыху мин 420-м, 2015 гъэм елъытауэ процент 40-кIэ нэхъыбэм, зыщагъэпсэхуащ).

- Бгы-лыжэ туризмэм и Iэнатlэм щызэпеуэжэр куэд мэхъу, абыхэм зэфIагъэкI Iуэхутхьэбзэхэр зэпымыууэ йофIакIуэ. ФIагъым и лъэныкъуэкIэ дэ дыкъыкIэрыху хъунукъым. Абы папщIэ зи Iэщlагъэм хуэIэкIуэлъакIуэ лэжьакIуэхэр димыIэу хъунукъыми, ахэр егъэджэнымрэ Iэщlагъэмкlэ аттестацэ егъэкIуэкIынымрэ зэтеухуапхъэщ. НэгъуэщI зы Iуэхуи щыIэщ, ар - туристхэм я гъащIэмрэ узынщагъэмрэ страховани къызэщIегъэубыдэнырщ. Бгым сыт хуэдэ фэбжьи къыщохъу, абы къыхэкIыу страховани къешэлIэн хуейщ. Ауэ зэкIэ а Iуэхур зэIубзэкъым, - жиIащ къэралым и Правительствэм и Унафэщым.

**ЗэIущIэм къыщIэтэ Iуэхум и лъэныкъуэкIэ мыхьэнэ нэхъыщхьэ зиIэ къэлэнхэм ящыщу КIуэкIуэ Юрий и псалъэм къыхигъэщащ хьэуа транспортым зегъэужьыныр. Республикэм и унафэщIым къызэриIытэмкIэ, абы туризмэм зегъэужьыным и мызакъуэу, Къэбэрдей-Балъкъэрым ис псоми я дежкIэ мыхьэнэ хэха иIэщ: «Дмитрий Анатолий и къуэ, мы Iуэхум Уэ ущыгъуаззэщ, абы теухуауэ зыпхуэзгъэзауэ щытащ. Зи гугъу сщIыр «Урысейм и транспорт Iэнатlэм зегъэужьыныр (2010 - 2020 гъэхэм)» къэрал программэм Къэбэрдей-Балъкъэрыр къызэрыхагъэкIыжаркъ. Абы хиубыдэу аэропортыщIэ щIыным трагъэкIуэдэн папщIэ сом меларди 9,7-рэ кьауатIыпщыну кьабжауэ щытащ. Нобэм ирихьэлIэу кьэув кьалэныр кхъухьлъатэхэр къыщетIысэх, зытелъэтыкI гъуэгур реконструкцэ щIынырц. Дэ инвесторыр кьэдгъуэтыну къыхухагъэуваауэ щытати, абы дыгурыIуащ вокзальщIэм и проектыр хьэзырщ. Иджыпсту къэдгъэсэбэп аэропортыр 1974 гъэм ящIауэ щытащ. СынолъэIунут зи гугъу сщIа программэм республикэр хигъэхьэжын папщIэ УФ-м Финансхэмкlэ и министерствэм зыхуэбгъэзэну». Къызэрабжамкlэ, мы Iуэхум сом меларди 3,9-рэ хуэдиз текIуэдэнущ.

КъБР-м и Iэтащхьэмрэ Правительствэмрэ я пресс-Iуэхущlапlэ.

ФИФI ФЫМЫГЪЭПУД, ФИ IЕЙ ФЫМЫГЪЭПЩКIУ

АДЫГЭ ПСАЛЪЭ

АДЫГСКОЕ СЛОВО

КъБР-м И ПАРЛАМЕНТЫМРЭ ПРАВИТЕЛЬСТВЭМРЭ Я ГАЗЕТ
ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА КБР

1924 ГЪЭМ И МЭКЪУАУЭГЪУЭ МАЗЭМ И 1 ЛЪАНДЭРЭ КЪЫДОКI

№45 (23.453) ● 2017 гъэм гъатхэпэм (мартым) и 14, гъубж ● Тхьэмахуэм тхуэ къыдокI ● И уасэр зы тумэнщ ● adyghe@mail.ru adyghepsale.ru

113-нэ номер зэхэт

Нобэ Адыгэ тхыбзэм и махуэщ

«Адыгэ псалъэ» (КъБР), «Адыгэ макъ» (АР), «Черкес хэку» (КъШР) лъэпкъ газетхэм я редакцэхэм зэгъусэу зэлэжь къыдэкIыгъуэхэм я зи чэзыр тедухуащ Адыгэ тхыбзэм и махуэм. Дунейпсо Адыгэ Хасэм 2003 гъэм къищта унафэм ипкъ иткIэ, илъэс къэс гъатхэпэм и 14-м а махуэр щагъэлъапIэ ди республикэм. Адыгэ щыпсэу ди къуэш хэгъуэгуэр къапщтэмэ, абыхэм я Хабзэубзыху орган нэхъыщхьэхэм къащта унафэкIэ, Адыгэ Республикэм - 2000 гъэ лъандэрэ, Къэрэшей-Шэрджэсым 2005 гъэ лъандэрэ яIэт Адыгэбзэм и махуэр.

ДЭТХЭНЭ лъэпкъым дежкIи мыхьэнэшхуэ иIэщ езым и тхыбзэ иIэжыным, и анэдэлъхубзэкIэ псэлъэным, Iуэху иризэрихьэу дунейм тетыным. ЦIыхур къызэригъэщIрэ жьэрыIуатэбзэ щыIэми, абы Iурылъ и анэдэлъхубзэр тхыгъэкIэ кьигъэлъэгъуэн щыщIидза лъэхъэнэхэр лъэпкъхэм я дежкIэ зэмыщхьщ. Апхуэдэ Iэмал адыгэхэм диIэ зэрыхъурэ илъэси 165-м нэблагъащ. Тхыдэ дэфтэрхэм къызэрыхэщыжымкIэ, 1853 гъэм гъатхэпэм и 14-м дунейм къытехьауэ щытащ лъэпкъ щIэныгъэлI Бырсей Умар и кьалэмыпэм къыпыкIа, адыгэбзэкIэ тха япэ тхылъыр - «Адыгэбзэ псалъалъэр». Абы лъандэрэ адыгэ лъэпкъым тхыбзэ диIэ хъуауэ кьалъытэ щIэныгъэлIхэм.

Си щхьэ пщIэ хуэзыщIыжу дунейм тет дэтхэнэ лъэпкъри хущIэкъун хуейщ и анэдэлъхубзэм и дахагъыр, къабзагъыр, абы и зэфIэкIыр зэригъэлъэгъуэным, ар зэрихьумэным. Апхуэдэхэм, шэч хэмылъу, дащыщщ адыгэхэр. Абы къыхэкIыуи бзэр егъэфIэкIуэным, къэкIуэну щIэблэхэм яхуэхъумэным пыщIа Iуэхугъуэ псори лъэпкъым и цIыху дэтхэнэми ди зэхуэдэ кьалэнщ: унафэщIхэми, адэ-анэхэми, егъэджакIуэхэми, бзэм елэжьхэми, тхакIуэхэми, газетым, радиом, телевиденэм я лэжьакIуэхэми. Адыгэбзэр мыкIуэдыжыным, зегъэужьыным псори дыхуэлэжьапхъэщ, ди республикэм, къэралым, дуней псом абыкIэ щызекIуэ хабзэхэр тегъэщIапIэ тщIыпуэ.

НЭЩIЭПЫДЖЭ Замирэ.

БЕШТОКЪУЭ Хьэбас

* * *

Бзэр тIэщIэкIмэ, дылъэпкъкъым,
Акъыл ин ухуэмей
Къыбгурыlуэу а тIэкIур
Утетыну дунейм.
Бзэм и макъхэм ди тхыдэр,
Ди лъыр, ди псэр хэпщащ.
Бзэр тхъумэну зымыдэр
Ди биям кьагъэщIащ.
Бзэр тIэщIэкIмэ, досыкIыр,
ТIэщIэкIари дрикъунт.
КIуа лЭщIыгъуэм лъыкIпсыкIым
Хипщэжар сыт хъужьи.
Бзэр тIэщIэкIмэ, докIуэдыр.
Лъы зыщIэтыр фысакъ.
Псы зыщIэтыр текIуэту,
ВгъэIу бзэ хуабэм и макъ.

● Си бзэ - си псэ, си дуней

Иджы Анзорейр утыку къохьэ

Хабзэ хъуауэ, илъэс куэд лъандэрэ къызэрагъэпэщ «Си бзэ - си псэ, си дуней» республикэ фестиваль-зэпеуэр 2017 гъэм гъатхэпэм и 10-м Лэскэн муниципальнэ районым щеблэгъащ. Гуфlэгъуэм хэт хьэщIэхэм кьапежьащ районым и щIыналъэ администрацэм и Iэтащхьэм и къуэдзэхэу Алътуд Заур, Адыгэ Мухьэдин, Апекъуэ Артур, Лэскэн муниципальнэ щIыналъэм щIыпIэ унафэр зегъэкIуэнымкIэ и советым и тхьэмадэм и къуэдзэ Ажокъуэ Хьэчим сымэ.

ЗэпеуэР къыщызэIуахащ а конкурсым и муниципальнэ Iыхьэм щытекIуа Iуэхущlапlэм - Табыхъу Хьэзрит и цIэр зэрихьэу Анзорей къуажэм дэт курыт еджапIэм. Мы школыр сытым дежи япэ итщ сабийхэр лъэпкъ хабзэхэм яхуэгъэсэнымкIэ, абыхэм адыгэбзэмрэ литературэмрэ кууу егъэджынымкIэ.

А махуэм школым и пщIантIэри еджапIэ пашхэри фестивальм хуагъэпсат. Абы къекIуэлIат къуажэдэсхэм ящыщ куэд. ЕкIуу адыгэ фащэкIэ хуэпа еджакIуэхэм нэхъыжьхэмрэ зыщIэхэмрэ хьэщIэщым щIашащ. Абыхэм я щIыхькIэ кьызэIуаха джэгур зэриухуу мы школым и тхьдэм теухуауэ утыкум кьыщыпсэлъащ етIуанэ классым щIэс Къумал Саидэ.

Школым и пэлъщIэ пэшым кьыщызэрагъэпэщат лъэпкъ Iэщlагъэхэр хуэIэкIуэлъакIуэхэм я Iэдакъэщlэкlхэм я гъэлъэгъуэныгъэхэр, апхуэдэу аэр щызэхуэхьэсат школым и дэтхэнэ къатми. Блынкэм сабийхэм я суратхэр щыфIэдзат.

Анзорей къуажэм и щIыналъэ администрацэм и Iэтащхьэм и къалэнхэр зыгъэзащIэ Апэжьыхь Батыр къыщыпсалъэм жиIащ мы къуажэм гъэсэныгъэ лэжьыгъэр тэмэму зэрыщыдзэтегъэувар. Абы и щыхьэтт гуфIэгъуэ зэхьихьэм нэхъыжьхэри, нэхъыщIэхэри, егъэджакIуэхэри, къызэрыгуэкI къуажэдэсхэри къызэрекIуэлIар.

Лэскэн муниципальнэ районым и администрацэм и пресс-Iуэхущlапlэ.

● Дифы догъэлъапIэ

Хэкупсэ нэс Къэрмокъуэ Хьэмид

ТхакIуэ, критик, журналист, зэдзэкIакIуэ цIэрыIуэ Къэрмокъуэ Хьэмид и ныбжьыр нобэ илъэс 80 ирокъу.

Къэрмокъуэ Хьэмид Гъузер и къуэр, КъБКъУ-м и аспирантурэр къиуха нэужь, Iэнатlэ, къулыкъу куэдым пэрытащ. ЯпэщIыкIэ «Ленин гъэзу» (иджы «Адыгэ псалъэ») газетым щылэжьащ, иужькIэ «Iуащхьэмахуэ» журналым и редактор нэхъыщхьэу, «Эльбрус» тхылъ тедзапIэм и унафэщIу щытащ. Сыт хуэдэ Iэнатlэ пэрымытами, Хьэмид лэжьакIуэ жыджэру, унафэщI Iэкlуэлъакlуэу, къызэгъэпэщакIуэ Iэзэу зыкъигъэлъэгъуащ. Иджы зигъэпсэхуну тIысыжами, игу зыхуэкъабзэ и лъэпкъым еш имыщIэу ноби хуолажьэ, адыгэ Iуэрыlуатэм, тхыдэм, литературэм хэлъхьэныгъэфIэр хуещI.

Жьыщхьэ махуэ хъуа ди нэхъыжьыфым и махуэ лъапIэмкIэ ди гуапэу дохъуэхъу узынщагъэ быдэрэ дэрэжэгъуэрэ и куэду, нэщхьеягъуэр къыпекIуэкIыу, и щIэблэм я гуфIэгъуэ щымыщIэу илъэс куэдкIэ ди япэ итыну.

Къэрмокъуэ Хьэмид и гъащIэмрэ и гущIэмрэ и ныбжьэгъуэхэмрэ и лэжьэгъуэхэмрэ трауха тхыгъэхэм, езым къеIытха интервьюм ди газетым и къыкIэлъыкIуэ къыдэкIыгъуэхэм ящыщ зым фыкъыщеджэ.

«Адыгэ псалъэ» газетым и редакцэ

Лъэпкъым зэрызиужьым и нэщэнэ

● Гу зылъытапхъэ

Бэрбэч Хьэтlутlэ и цIэр зезыхьэ Къэбэрдей-Балъкъэр къэрал университетым адыгэбзэмрэ литературэмкIэ кафедрэ къызэрыщыIэзIуахрэ илъэс 85-рэ ирокъу мы гъэм. Лъэпкъым зэрызиужьым и нэщэнэщ ар - анэдэлъхубзэмрэ литературэмрэ хуэлажьэ Iуэхущlапlэ апхуэдиз илъэс хьэуауэ дызэриIэр.

КъБКъУ-м Темырканэ Хьэту и цIэр зезыхьэ и щэнхабзэ центрым сыхьэт 13-м щIидзэнурэ нобэ щызэхэтынущ а махуэшхуэм теухуа гуфIэгъуэ зэхуэс. Гъатхэпэм и 14-м, Адыгэ тхыбзэм и махуэр ящыщIидгъэлъапIэм, ирырагъэхьэлIа а пшыхьым щызэIущIэнущ илъэс зэхуэмыдэхэм адыгэбзэ къудамэм щылэжьахэр, ар къэзыухахэр, студентхэр - кIэщIу жыпIэмэ, анэдэлъхубзэр зи псэм хэльхэр. Ди бзэм нэхъри зиужьащIыныр зи хьуэпсапIэ защIэщ а зэхуэсым хэтынури, ар кьайхъулIэну, абыхэм я зэпыщIэныгъэр нэхъри быдэ хъуну ди гуапэщ.

ДЖАТОКЪУЭ Залинэ.

НОБЭ

♦Псыежэхэр хъумэным и дунейпсо махуэщ
♦Пи бжыгъэм и дунейпсо махуэщ
♦Адыгэ тхыбзэм и махуэщ
♦Эстонием щагъэлъапIэ я анэдэлъхубзэм и махуэр
♦**1730 гъэм** Санкт-Петербург кьалэм и гербыр кьащтащ.
♦**1853 гъэм** адыгэбзэкIэ къыдэкIащ Бырсей Умар и «Адыгэ псалъалъэр».
♦**1990 гъэм** Горбачев Михаил СССР-м и япэ Президенту хахащ.
♦**1995 гъэм** Налшык экономико-правовой лицей къыщыщIэзIуахащ.
♦**2004 гъэм** Урысей Федерацэм президент хэхныгъэхэр щекIуэкIащ. ЕтIуанэ пIалъэми а къулыкъум тетыну дзыхь хъуащIри, Путин Владимир Президенту хахьжащ.

♦Австриемрэ щыщ композитор цIэрыIуэ, дирижёр **Штраус Иоганн** къызэралъхурэ илъэс 213-рэ ирокъу.
♦Нэмыцэ физик щэджащэ, Нобель саугъэтыр 1921 гъэм зыхуагъэфэща **Эйнштейн Альберт** къызэралъхурэ илъэси 138-рэ ирокъу.
♦Абхъаз тхакIуэ, Куржымрэ Абхъазэымрэ гъуазджэхэмкIэ щIыхь зиIэ я лэжьакIуэ **Гулиа Георгий** къызэралъхурэ илъэси 104-рэ ирокъу.
♦Урысейм и япэ Президенту щыта Ельцин Борис и щхьэгъусэ **Ельцинэ Наинэ** и ныбжьыр ильэс 85-рэ ирокъу.
♦ТхакIуэ, литературовед, критик Iэзэ, КъБР-м щэнхабзэмкIэ щIыхь зиIэ и лэжьакIуэ **Къэрмокъуэ Хьэмид** и ныбжьыр ильэс 80 ирокъу.
♦Японием щыщ актрисэ, ЮНЕСКО-м сабийхэм я Iуэхухэмкlэ и чэнджэщагъу **Курихарэ Комаки** и ныбжьыр ильэс 72-рэ ирокъу.
♦Къэрал къулыкъущIэ, КъШР-м и Iэтащхьэ **Темрезов Рашид** и ныбжьыр ильэс 41-рэ ирокъу.

Дунейм и щытыкIэнур

«pogoda.yandex.ru» сайтым зэритымкIэ, Налшык уфауэ щыщытынущ, уэшх тIэкIу къыщешхынущ. Хуабэр махуэм градуси 7 - 8, жэщым градуси 3 - 5 щыхъунущ.

Зыгъэхьэзырар
ЖЬЭКIЭМЫХЪУ Маринэщ.

Лъэпкъ Iущыгъэ:

Зи бзэ ныкъуэм гуныкъуэгъуэ ущигъащIэркъым.

«Спартак-Налшык» - «Балтика» (Калининград) - 0:0

● Футбол

Урысей Федерацэм футболымкIэ и япэ дивизионым щекIуэкI зэхьэзэхуэм ипкъ иткIэ, вэсэмахуэ Налшык щызэхэта зэIущIэр зэрытемыгъэкIуауэ ихащ.

«Спартак-Налшыкымрэ» «Балтика»-мрэ зэрызэдэджэгуамрэ абы иужькIэ турнир таблицэм игъэта теплъэмрэ ятеухуа тхыгъэ ди газетым тетынущ.

ХЬЭТАУ Ислъам.

● Щапхъэ

«Мастэнэр цIыкIуми, Іуданэм кIыхьу иродэ!»

Махуэлі Беслъэн ди щIалэгъуалэм къахэжаныкIа, зи гъащIэ гъэзгур адыгэбзэм зыхухишахэм ящыщщ. Ар Іэнатіэ зэхуэмыдэхэм пэрытащ, ауэ сытым дежи адыгэбзэм хуэпэжу, сыт имышIами, абы епхауэ нобэм късащ.

Махуэлі Беслъэн

БЕСЛЪЭН Къамылыкъуэ къужэм 1983 гъэм къыщалъхуащ, куруф еджапIэр абы къыщиухащ. Ятіэ дыдэу Дзэлыкъуэ щыналъэм щекIуэкIа «Гъэм и еджакIуэ нэхъыфI» зэпеуэм ятіэ увыпIэр къызэрыщихьам папщIэ, КъБКъУ-р къыщIэупщIри, адыгэбзэмрэ литературэмрэ щадж къудамэм щIэтIысхьащ. ЗэрыкъуэфакIкIэ университет гъащIэми хэту, и щIэныгъэми хигъахъуэу апхуэдэт. Абы и щыхьэту МахуэлIым къыхуагъэфэщащ щытхъу тхылъ куэд. ЕджапIэ нэхъыщхьэр къыздэриухыу, Беслъэн къуажэм игъэзэжащ икIи Мэшыкъуэ Хьэмид и щIэр зезыхьэ курыт еджапIэм адыгэбзэмрэ литературэмкIэ и егъэджакIуэу илъэсиплIкIэ щылэжащ. А зэманым щIалэщIэм Іэзэуит1 эдэхьащ: школми радиоми щыIэжащ. Беслъэн радиом нэтынитI къыщызэригъэпэщат - зыр зэчий дахэ зыбгъэдэлъ щIалэгъуалэм яхуэгъэпсат, адрейр адыгэ гъащIэм, щэнхабзэм, бзэм, дыкъэзыухъуреихь дунейм теухуат.

ЖыпIэнуракъэ, и гуащIэр адыгэбзэм хуиунэтIыну зэрыщIыкIуэр и гуращэти, лъэкI кьигъанэртэкъым. Тхылъхэр, журналхэр, газетхэр и Іэпэгъуэ. И гурыгъуэхэр, и Іуэху еплыкIэр къыщигъэлъагъуэ тхыгъэхэр щIэх-щIэкъуэрэ кьытрыригъадэрэ Дзэлыкъуэ щыналъэм къыщыдэкI «Зольские вести» газетым, Къабэрдей-Балъкъэрым, Адыгэ Республикэм я журналхэм.

МахуэлIым курыт еджапIэм «Ныбжьыщ1э хасэ» къыщыізэригъэпащати, абы хэт еджакIуэхэм районми республикэми увыпIэ куэд къыщацхьырт. А екъулIэныгъэхэм нэхъри къару къыхилхьэрт щIалэм. А ехъулIэныгъэр Іэщ1ыбI имышIу хъуакъым и уэнушагъэ Іуэхукіэ. Абы кIэлъитгъэплъу Москва илъэс зыбжанэкIэ щыIащ. Беслъэн а зэманри Іуэхуншэу щигъэкIуакъым къалащхьэм, атIэ, Москва дэт МГЛУ-м щIэтIысхьэжри, къиухащ. Адыгэ щIалэм и ерджэкIэр зигу ирихьа деканым лэжьыгъэ къыхуигъэлъагъэри, абы къыщынащ. А зэманым щIалэм къищIыхуащ «Адыгэхэр» жьхуиIэ фондыр. КъыхьэгъэщIипхъэщ абыхэм нобэр къыздэсым зэрадэлажьэр.

И Іуэхухэр хъарзынэу зэтеуваи, и зэманыр щIэтIысхьэ щIымытами, и псэр абыкIэ мызаегъу адэжь щIыналъэм къэкIуэжащ, занщIэуи пищэжащ къызэринэкIа лэжьыгъэм. ЕджапIэ нэхъыщхьэми, газетми, журналхэми, радиоми, телевиденэми ирагъэблэгъа щхьэкIэ, МахуэлIым кьыгурыIуат егъэджакIуэу щытыну зэрыхуейр. Абы сабийхэм ядэпжьэмэ нэхъ кьищтэрт, сыту жьпIэмэ, лъэпкым зыгъэлъэпкъыр бзэрадж, ар щIэблэм яІэщIэхумэ, зы лакъуэ псо зэрытIэщIэкIынур кьыгурыIуэрти, анэдэлъхубзэр щIыкIуэхэм къеГъэщIтэным егупчыну хуейт.

Араущи, Налшык къалэ дэт 1-нэ гимназием щолажьэ Беслъэн. ЕгъэджакIуэм зэрыжиІэмкIэ, икъукIэ игу ирохь и Іэщ1агъэр. МахуэлIым и лэжьакIэм гу къыхильэтэри, еджапIэм унафэ щащIащ «Гъэм и егъэджакIуэ нэхъыфI» зэпеуэм Беслъэн зигъэкIуну. ЩIалэм абы етIуанэ увыпIэр къыщихьащ. Адыгэбзэм и дахагъэр, кьулеигъэр зэпеуэм къыщигъэпсыгъэфащ абы, дерс иригъэкIуэкIами «Урок нэхъыфI дыдэ» къыфIащащ. КIэщIу жьпIэмэ, а зэпеуэм Беслъэн дипломитху къыщыхуагъэфэщащ.

«Мастэнэр цIыкIуми, Іуданэм кIыхьу иродэ!» - жиІэ Беслъэн, адыгэбзэм щытепсэльыхькIэ. Абы къегъэльагъуэ, ди лъэпкъыр цIыкIуми, адыгэбзэ зыIуриІулъым я бжыгъэ дызэрыхуейм хуэдэу куэд мыхъуми, МахуэлIым гугъэшхуэзэр зэрИэр. ИльэситкIкIэ «Си бзэ - си псэ, си дуней» зэпеуэми хэтащ ар. ТIэуми ятіэ увыпIэр къыщихьащ. Абы и закъуэкъым - Беслъэн и гъэсэн цIыкIуэр зыхэт сыт хуэдэ зэпеуэми увыпIэ нэхъыщхьэхэр къыщащхь. Адыгэбзэр бзэ дахэщ, кьупIейщ, куэдым ар яфIэгугъуми, Беслъэн дежкIэ макъыбзэу зэролъэлъ.

НобэкIэ адыгэбзэр зыыджыну хуэмейхэм, е ар кьызэгугъэхIкъэм егъэкIуэхэм ар тыншу зэрызэрагъэщIэн Іэмалхэм, абыкIэ дэІэпыкъуэгъу яхуэхъуну тхыгъэхэм йолэжь МахуэлIыр. Дерсхэр зэрырагъэкIуэкI план, ятіэ классым къыщыщIэдзауэ ебгъуанэ класс хъуху, яхуитхъэзэрыщ егъэджакIуэхэм. НэгъуэщI лъэпкъ щыщу адыгэбзэр зыдыжьэм сэбэп ин яхуэхъуну кьалъытэ Беслъэн и лэжьыгъэхэр.

Беслъэн ирагъэблагъат хамэ щIыналъэ щыпсэу адыгэхэми ядэлажьэну, ауэ и щIыналъэмкIэ и гур щыIэщ сытым дежи, абы зэкIэ тегушхуакъым.

МахуэлIым кьыізэрилытэмкIэ, дахагъэр кьыщежьэр, сабийм и бзэр щызэригъащIэр унагъуэращ. Езым бзэр фIыуэ зэрищIэр зи фIыгъэр и адэ-анэрщ, и егъэджакIуэу щыта Къущхьэ СультIанрэ КIэмпIу Іэсиятрэщ.

Ирелбгъ нуру фи вагъуэр, егъэджакIуэ цIэ лъапIэр зыхуэфащэхэ!

ФЫРЭ Анфисэ.
Сурэтыр **Къарей Элинэ** *трихащ.*

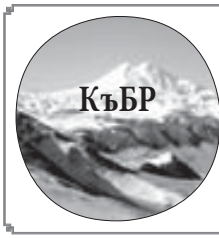
КъБР

«ЦIыхум уэзрыщIыгъуэ хъунур кърипщIэфынущ ар и анэдэлъхубзэм зэрыхущытымкIэ», - итхауэ щытащ Паустовский Константин. Лъэпкыр лъэпкъ зыщIыжыр и анэдэлъхубзэрамэ, цIыхуэр цIыху зыщIыжыр и бзэм хуиІэ щытыкIэрщ. Зым и дежкIи щэхуэкъым, курыт еджапIэр анэдэлъхубзэм и кьигъэхъуапIэ нэхъыщхьэхэм зэращыщыр. Абы уэзыщрихьэлIэ егъэджакIуэращ уи бзэм хуэпщIынну пщIэр, лъытэныгъэр, уи лъэпкъ гупсысэр зэрызэфIэувэнур зэлъытар. Апхуэдэ егъэджакIуэ гумызагъэхэм, анэдэлъхубзэм хуэлажьэным зи гъащIэр тезыхуахэм ящыщщ Іэрч щIыналъэм хыхьэ Курп Илшэ къуажэм къащIальхуэ. Инарыкъуей курыт школым адыгэбзэмрэ литературэмкIэ щезыгъаджэ Хьэрэдурэ Эммэ.

ИЛЪЭС тIощIрэ тхум нэблэгъауэ а Іэнатіэ мытынышм пэрыт егъэджакIуэм и бзэм хуиІэ лъагъунэгъэм хэхъуэ зэпытщ. ЦIыхум и псэм фIэфI Іэзэу ищIэмэ, къохьулIэ. Эммэ иригъэкIуэкI дерсхэр сыт щIегъуи щIэщIегъуэ зэрищIын, еджакIуэ цIыкIухэр бзэм зэрыдригъэхьэхын Іэмалхэр къеГъэхьхуэу икIи къегъуэт. Хьэрэдурэм иригъаджэ ныбжьыщIэхэр щIыналъэм, республикэм адыгэбзэмкIэ щрагъэкIуэкI зэпеуэхэм щIэх-щIэхьурэ къыізэрыщхьэжаныкIым и мызакъуэу, езым и щапхъэм тету егъэджакIуэ Іэщ1агъэр къыхэзыхахэри мымащIэу къахэкIащ абыхэм.

ШIэч хэмылъу, дэтхэнэ цIыхуми и гъащIэм хэтщ и дуней тетыкIэм пэгъунэгъу, зыдэплъей егъэджакIуэ. Апхуэдэу сэ сиІащ Хьэрэдурэ Эммэ.

Пщ1ыдэзэ классхэм адыгэбзэкIэ дерс пощри щыдагъэджами, бзэм лъагъунэгъэ щыхуэсщIар ар нэгъэсауэ фIыуэ зыльагъу, абы пщIэ хуэзыщI егъэджакIуэм срихьэIа и иужьщ. Абы и бзэм, ар сабийхэм зэрахущыытым, кьахуигъуэт бгъэдыхьэкIэм куэд зэрелъытар сэ иужькIэ щыщыгурыIуар. Эммэ егъэджэныгъэм кьару кьызэрихилъхьэр нэрылъагъущ, ар абы я1тегущэзэ иригъаджэхэм. АпхуэдизкIэ ди бзэм пщIэ хуэтщIу дригъэсат Хьэрэдурэмэ, си насып кьрихьэкIыу КъБКъУ-м и адыгэбзэ кьудамэм сыщыщIэтIысхьам, лъэпкъ Іуэху си пщэ кьыдалъхьауэ кьызыщихьужьрт.

Гъэ кIуам «Пробуем перо» республикэпсо зэпеуэм иригъэхьа эсемкIэ ятіэ увыпIэр къэзыхьа Іимам Заирэт (Инарыкъуей кьуажэм дэт курыт школым и 10-нэ классым щоджэ) жиІэ и ехъулIэныгъэр зи фIыщIэр адыгэбзэмкIэ и егъэджакIуэ Хьэрэдурэ Эммэу. «Адыгэ тхакIуэхэмрэ усакIуэхэмрэ ятеуухуауэ абы зыкIэ куэд ещIэри! АбыхэмкIэ къыздгъэшIурэ дерсыр щIэщIыгъуэ ещI, дэри сыт щыгъуи щIэ гуэр зэхэтхыну дыхуэпIащIэу докIуэ Эммэ и деж. А щхьэусыгъуэрауэ къысщIохьу ди школым щеджэхэм ящыщ куэд апхуэдэ зэпеуэхэм зэтыну щIафIэфIыр», - жиІэ Заирэт.

Анэдэлъхубзэм и кIыщым щылъагъэщхэм ящыщщ егъэджакIуэр. Абы сабийм и гущIэм щыхисэ жылэм лъэпкъым и натIэ хъунур куэдкIэ елытащ. «Си бзэ - си псэ, си дуней» республикэ зэпеуэм гумызагъэу зыхуэзыгъэхьэзыру хэтахэм, пашэныгъэр щыізыубыдахэм ящыщщ Хьэрэдурэ Эммэ. Адыгэ тхакIуэхэр кьызэралъхурэ илъэс бжыгъэ дахэ щрикъукIэ, лъэпкъым и махуэ хэхахэм ирихьэIуэ абы игъэхьэзыр урок зэІуахэр сыт и уасэ?! А псом ефIэкIыжу, кьуажэдэсхэри лъэпкъ Іуэхум кьихишэн хуэзфIокI. Абы кьызэригъэпэщ пшыхь гъэдэлъагъэхэм жылэдэсхэм яфIэфIу зыкърагъэхьэлIэ. Апхуэдэу щIыналъэм щыпсэуахэм я пащхьэ гъэ кIуам Іуэху инкIэ ихьащ егъэджакIуэр. Адыгэ Республикэм и ТхакIуэхэм я зэгухьэныгъэм и тхьэмадэ, АР-м, КъБР-м, КъШР-м я цIыхубэ тхакIуэ, СССР-мрэ УФ-мрэ я Къэрал саугъэтхэм я лауреат Мэшбащ1э Исхьэкъ и ныбжьыр илъэс 85-рэ щрикъу 2016 гъэр тхакIуэм и илъэсу ДАХ-м игъэувати, абы хуэгъэпса пшыхь езы Исхьэкъи, нэгъуэщI республикэхэм, хамэ къэралхэм къикIа хьэщIэхэри хэту Тэрч къалэ щригъэкIуэкIащ.

Бзэр хьумэным, ар щIэблэм ФIыуэ егъэльагъуныкIэ зэфIигъэкI лэжьыгъэ иным папщIэ фIыщIэ, щIыхь тхылъ куэд къыхуагъэфащащ Эммэ, ауэ езым и дежкIэ нэхъыщхьэр абы иригъаджэхэм я гум кьыщигъэшI пIалъгуныгъэщI. АбыкIэ Іэзагъэ ин бгъэдэлъщ Хьэрэдурэм.

Дэтхэнэ сабийми бгъэдыхьэкIэ щхьэхуэ къыхуэзыгъуэт, бзэ зырызкIэ епсэлъэф егъэджакIуэ набдзэгубдзаплъэм иригъаджэхэм я деж пщIэ лей, фIэлIыкI щиІэщ. Дуней тетыкIэ екIу, хабзэ, акъыл жан, цIыхугъэ пIалъэ зиІэ Эммэ цIыкIухэми фIыуэ къызэрагъэлъагъуэ шэч къызэтымыхьэнщ. Сабийр кьыпхуэгъэпцIанукъым, дахэ защIэкIэ кьыдумыхьэхэмэ. УемыхьэлсэнкIэ Іэмал иІэжьым махуэ лъагIэхэм деж. Эммэ ныбжьыщIэхэм кьыхуащ гупыситIым.

Хьэрэдурэ Эммэ иригъаджэ псоми кьабгъэдэкIыу, Адыгэ тхыбзэм и маухуэм сыхуейщ абы фIыщIэ ин хуэсщIну. Іэзагъэ лъагэ а Іэнатіэм кьыщызэгъэльагъуэ егъэджакIуэм и гъэсэнхэм езым ефIэкIыжьын, щIэгъуэщэн куэд кьаухэкIыну си гуапэщ.

ЩОМАХУЭ Залинэ.

Хьэрэдурэ Эммэ

Гъащ1эм пещэ.
Сурэтыр **Пэтіуащ1э Феликс** *ищIащ.*

Си къэухьмкIэ садогуашэ

ЕгъэджакIуэр сабийхэм щапхъэ, щIэныгъэ яхуохъу. А Іэщ1агъэр кьыхэзыхьым ар фIыуэ кьыгурыIуэу лажьэмэ, щIэблэр щIэныгъэм дегъэхьэхьыным, гъэсэным зэрыпэлъэщынум шэч хэлъкъым.

ЗИ ГУГЪУ фхуэтщIыну Пэунэж Залинэ 2005 гъэм КъБКъУ-м адыгэбзэмрэ литературэмкIэ и кьудамэр кьуихри, Кьубэ-Тэбэ къужэм дэт курыт школ №1-м лэжьэн щыщIидзащ. Мы зэманым ар зыхунэсари мащIэкъым. Бахьсэн районым адыгэбзэкIэ щезыгъаджэхэм я зэхъэзэхуэм 2015 гъэм ятіэ увыпIэр абы къыщыхуагъэфэщащ, а илъэс дыдэм - 2015 гъэм и егъэджакIуэ нэхъыфI» цIэр къыфIащащ. Пэунэжыр «Си бзэ - си псэ, си дуней» республикэ зэпеуэм жьджэру хэтщ. ЕгъэджакIуэм етIуанэ увыпIэ къыщихьащ Анэдэлъхубзэр курыт школхэм щезыгъаджэхэм я щIыналъэ зэпеуэу Мэхъэчкъалэ щекIуэкIам, адыгэбзэр езыгъаджэхэм я зэфIэкIыр щагъэльагъуэ уэрсейпсо мастер-классым ятіэ увыпIэр къыщыхуагъэфэщащ.

- Си псэ егъэджакIуэ, Аллы сопагэ, - жиІэ Залинэ. - Сытым дежи еджэным сыдихьэхыу, щIэ гуэрхэм сыхуэпабгъэу сыщытащ. Ауэ Іэщ1агъэр къыщIыхэсхам сыщегупсысыжкIэ, ар зи фIыщIэу къэслъытэр адыгэбзэмрэ литературэмкIэ сэ езым си егъэджакIуэу, си ущиякIуэу щыта Щыхьэлы Женящ. Ар пщIэшхэу иІэу илъэс куэдкIэ и Іэнатіэм пэрытащ, и екъулIэныгъэхэмкIэ республикэ псом къыщащIыхуу. Абы дэтхэнэ сабийми бгъэдыхьэкIэ кьыхуигъэтырт икIи цIыху щыпсэ куэд игъэсауэ яІэпIэ хъунущ.

ЕгъэджакIуэр си лэжьыгъэр кьыізэрехъулIэм и зы нэщэнэу собж абы еджакIуэ цIыкIуэхэр кьыпэплъэнщ. Си дежкIэ насыпщ дерсым сыщыкIуэкIэ ахэр кьыізэрыгепежьэр, махуэр зэрагъэкIуамрэ я щэху гуэрэхэмрэ кьызэрызэжаІэр.

ЕгъэджакIуэр зы лэжьэкIэм кьытенэ хъунукъым. Абы зэпымыууэ зиужьын, зэманым зыдригъэкIын хуейц. АбыкIэ сэбэнщ зэІущIэ зэхуэмыдэхэр хъухэтыныгъэщIэхэр егъэкIуэкIыныр, компьютерымрэ егъэжьныгъэ и лъэныкъуэкIэ абы иІэ Іэмалхэмрэ кьзбгъэсэбэпынырэ, нэгъуэщIхэри.

Урыс тхакIуэшхуэ Толстой Лев жиІэгъащ: «ЕгъэджакIуэм и лэжьыгъэр фIыуэ илъагъумэ, ар егъэджакIуэфIщ. Ауэ егъэджакIуэм сабийр и быным хуэдэу фIыуэ илъагъумэ, тхылъ псорр щIэзыджькIам нэхъри нэхъыфIкщ. Сабийми лэжьыгъэми хуиІэ лъагъуныгъэр зы зыщIыфа егъэджакIуэм кьытекIуэн щIэлъэныкъ». Сэ сыхущIокъу апхуэдэ егъэджакIуэ сыхэунэм.

- Анэдэлъхубзэм щIэблэр дегъэхьэхьным теухуауэ сыт хуэдэ Іуэхуэкър щегъэкIуэкIэр фи школым?

- Бзэм теухуа лэжьыгъэ щхьэпэ куэд идогъэкIуэкI. Абыхэм ящыщщ сочиненэ тхыныкIэ, усэ къеджэныкIэ, ди тхакIуэхэм я сурэт щIыныкIэ, тхыгъэ зэджар тепIыгъэкIэ кьегъэльагъуэжьныкIэ, адыгэ уэрэдыжьхэр жаІэныкIэ зэпеуэхэр кьызэрызэдгъэпэщыр.

ЕгъэджакIуэхэм дерс зэІуахэр ят, лэжьыгъэм теухуауэ зочэнджэщ, зэдоІэпIыкъу. Ди сабийхэр районми республикэми щекIуэкI конференцхэм, зэпеуэхэм яыджэру зэрыхэтыным худогъэхьэзыр. ЕгъэджакIуэхэр, шэч хэмылъу, дыщогуфIыкI ди еджакIуэ цIыкIуэхэм я ехъулIэныгъэхэм. Апхуэдэ дакъикъэхэм зыхьбощIэ уи Іэщ1агъэм и мыкъэнэр.

- Уи мурадхэр кьохъулIэну ди гуапэщ, Залинэ.

Епсэльар
БАГЪЭТЫР Луизэщ.

Адыгэбзэм хужаІахэр

***АДЫГЭХЭМ я бзэр дуней псом щыизэхъ пасрей быдэхэм, гъэщIэгъуэныщхъэм, купщIафIэхэм ящыщ зыщ. ШIэч хэмылъу, а зыращ щытынкIэ мэхъу Азие Инцэм щыIауэ кIуэдыжа бзэхэм я щхьэхуэр къэхуэныжкIэ «Бункьибзэ Іухэ» хъурынури. Абхъаз-адыгэхэм я бзэм, зэгуэр лъэщ дыдэу щыта бзэ зэлъэпкъэгъэхэм я зы пыудахуэм, кьынкърыкI къарум кьыиегъащIэ ахэр зыхэпсэукI дунейр зэхэзыщыкIыфынур акьылкIэ даІуэ щIыхураІуэ зэрыщытыр.*

МЕССАРОШ Лайоу.

***ЩIЫУЭПСЫМ** и макъхэм адыгэбзэм хуэдэу дахэу уридежьуфу нэгъуэщI зы лъэпкыбзи щыIкъым. Ар и щыхьэтщ а бзэр зыГуры1ыта лъэпкъым ныбжьыщхуэ зэриІэм.*

ДЮМЕЗИЛЬ Жорж.

***САБИЙМ** еджэн кьыізэрыщIидзэн хуейр и анэдэлъхубзэмкIыщ. Сэ куэдрэ захьзох, ятхьуэ срохьэлIэ адыгэ сабийм и анэдэлъхубзэкIэ щIэныгъэ пхуемыгъэгъэутыну. Ар щыуагъэщ. Сэ шэч кьытехъэркъым, щIэблэм щIэныгъэ тэмэм ептын мурадуиІэмэ, абы ятіэ лъабжьэгъэ зэричыи хуейр езым кьыдалъхуэ бзэр ары зэрыщытым.*

ХЬЭПІОХЪУЩОКЪУЭ Къазий.

Алборэ Іэминат и дерс гъэщIэгъуэнхэр

Алборэ Іэминат Старэ Шэрэдж къуажэм дэт 1-нэ курыт еджапIэм адыгэбзэмрэ литературэмкIэ егъэджакIуэу 1982 гъэ лъандэрэ щолажьэ. НыбжьыщIэхэм адыгэбзэр щэрыІуэ я1ыным, адыгэ хабзэм щIэпIыкIыным, лъэпкъым хуэфащэн щIэблэ къэгъэтэджыным ахуэдиз илъэс хъуауэ еліалIэ егъэджакIуэ гумызагъэм зыхуигъэувыжа къалэнхэр къызэрехъулIэм и щыхьэтщ абы и еджакIуэхэм район, республикэ зэхьэзэхуэхэм ятіэ увыпIэхэр къызэрыщахьыр, школыр къауха нэужь балигъ гъащIэм цIыху нэсу зэрыхэувэр.

АПСОМИ лъабжьэ яхуэхъур, дауи, Іэминат и Іуэху бгъэдыхьэкIэрщ. Абы школым щригъэкIуэкI лэжьыгъэр кьапщтэмэ, ар егъэджакIуэ кьудейкъым, атIэ сабийр цIыху зэпIэзэрыгъ, гъащIэм и нэр кьыхуикIыу, екъулIэныгъэхэм хуэпабгъэу зыгъасэ нэхъыжьыфIщ. Апхуэдэу Іэминат и дерсхэм щIэзэхуэхуэнащ школкIуэм и зыужьыныгъэм сэбэп хуэхъу Іэмал гъуэзэджэхэри. Псалъэм кьыдэкIуэу жьпIэмэ, Алборэм мыхьэнэшхуэ ирет классщIэ лэжьыгъэхэм. Апхуэдэ дерсхэм дежь бзэмрэ литературэмрэ я мызакъуэу, адыгэм и тхыдэм, щэнхабзэм, кьызэпичэ гъуэгуанэм, кьызэринэкIа гугъуехьэм, лъэпкъым и фIыпIэр здэщIыпмрэ лъэпкъыпI нэсым и щыфэпIыфэмрэ ярегъащIэ. Абы кьыдэкIуэу Іэминат кьызэригъэпэщащ «Адыгэ хабзэ» гупжьейр. Абы ныбжьыщIэхэр яфIэфIу кьохIуалIэ икIи гъэщIэгъуэн куэд кьыщащIэ.

- ЕгъэджэныгъэІэнатIэм жэуаплныгъэ нэхъ ин зыпылъ и кьудамэу кьэлпIытэ хъунущ курыт еджапIэхэр, - жиІэ Іэминат. - Абыхэм я пщэм кьыдохуэ зи гупсысэкIэ, ІуэхущIафэкIэ, дуней тетыкIэкIэ пэрыт цIыху лъэпкъым, кьэралым яхуэгъэсэныр. Дэтхэнэ егъэджакIуэми кьехъулIэнущ апхуэдэ щIэблэ кьитэгъэджыну, и лэжьыгъэм и лъабжьэу гъэсэныгъэр игъэувмэ. ЩIэныгъэм гъэсэныгъэр щыгъуэмэщ, хьер кьыщыпэкIуэр. Сыт щхьэкIэ жьпIэмэ, хьэл-щэн екIу зыхэлъ егъэкIуэрщ егъэджакIуэм и псалъэр псэкIэ зыхэзыщIэфынур, абы и мыхьэнэр кьызыгурыIуэнур.

Сэ сыщылажьэ ДзэлыкIуэрэй (Старэ ШIэрэдж) дэт езанэ курыт еджапIэм щIэсхэр псори адыгэщ, зэрыгупсысэри, я щхьэм илъыр кьызэрыІуатэри я анэм кьадильхуэ бзэрщ. Адыгэбзэр нэхъ гугъуэхэм хабжэми, абы пкърылъ кьулеигъымрэ и зэфIэкI инымрэ гу лъедгъэтэфын хуейщ сабийм. НыбжьыщIэхэм кьэдрэ яжьэIэ ди бзэм и дахагъым дуней псом щыцIэрыІуэ щIэныгъэлIэхэм мызэ-мытIэу гу зэрыльтар, ноби абы куэд зэрыдихьэхыр.

Ди республикэм анэдэлъхубзэр хьумэным, абы зегъэужьыным екъэлаІуэ щекIуэкI «Си бзэ – си псэ, си дуней» республикэ фестиваль-зэпеуэм хэтащ Алборэ Іэминат икIи абы и унэтIыныгъэхэм ящыщ зым ятіэ увыпIэр къыщихьауэ щытащ, апхуэдэуи «Илъэсым и щэрыІуэхэр, ятхьуэ сроІуэ» зэпеуэм 2007 гъэм класс унафэщI нэхъыфI щыхьащ.

Іэминат и дерсхэр зэи зэщхьу екIуэкIыркъым, сыт щыгъуи щIэщIагъуэ, тыншыгъэ имыт, еджакIуэхэм я гум кьынэжьи гъэрхэр ярет, жьІэгъуэхэр, псалъэ щэрыізэхэр, усэ едзыгъуэхэр яфIэфIу зрагъащIэ.

«Программэм хэмыту сабийхэм даззрыдэлэжьэн ІэмалыфIщ «Адыгэ псалъэ» газетым, «Іуащхьэмахуэ», «Нур» журналхэм кьытехуэ, егъэджэныгъэм, гъэсэныгъэм екъэлаІуэ тхыгъэхэр. Дерсым щезгъэщIар езгъэбыдылIэжьын папщIэ классщIыб лэжьыгъэхэр изогъэкIуэкI, зи гугъу сщIы кьыдэкIыгъуэхэр кьэзгъэсэбэпнурэ. Абы щыгъуэм зэман уиІэщ щIэныгъэм и щэху куэдым ныбжьыщIэхэр щыгъуазэ пщIыну, егъэдж предметым нэхъ кууэ хэпшэну. Апхуэдэ лэжьыгъэхэм еджакIуэ цIыкIуэм я зэхэщIыкIым зрагъэубгъу, гъащIэм хуагъасэ. Дэращ, адыгэбзэмрэ литературэмкIэ егъэджакIуэхэрщ, ныбжьыщIэхэр лъэпкъ хабзэм, нэмысым и пщалъэхэм изагъэу зыгъэсапхъэр.

ФIыуэ сэбэп кьытухуохъу мы гъэ еджэгуэм кьыдата «Адыгэ хабзэ» дерсыр. Ди тхакIуэхэм я Іэдакъэщ1эхэ нэхъыфIхэр яджкIэрэ, сабийхэм ная1э ящхьу ди лъэпкъым кьыдекIуэкIа хьэлыр, Іуэху еплыкIэхэр, цIыху хэтыкIэр, нэгъуэщIхэри. Ижь-ижьыж ІьандэрэІ адыгэм я цIэр жьжьэ зыгъэІуа хабзэхэр ядогъащIэ, ар яхэлъу зэрыпсэуным худоуцIи», - кьыддогуашэ Іэминат.

Сыт хуэдэ Іэнатіэ пэрыт цIыхуми и лэжьыгъэм кьыпэкIуэ хъерым щымыгуфIыкIыу кьаІэрэкъым. Іэминат сабийхэм яхилъхьэ гъэсэныгъэмрэ ярит щIэныгъэмрэ щадилъагъужкIэ ирогушхуэ, апхуэдэуи и лэжьыгъэм кьыхуащI пщIэр кьагъэлъагъуэ Аруан районым ЕгъэджэныгъэмкIэ и Іуэхущ1апIэм, КъБР-м ЕгъэджэныгъэмрэщIэныгъэмкIэ и министерствэм кьабгъэдэкIыу кьызыхуагъэфэщащ щIыхь тхылъэм.

НЭЩIЭПЫДЖЭ Замирэ.

КIЫЩОКЪУЭ Алим

Гъуэгу къежьапIэ

«Адыгэбзэр сыт щIэджэнур,
Зыдынэсыр Къалэкъыхьыщ», -
Ар ауану Іэджэм жаІэр,
Мышыу псалъэм тIэкIу хэчыхьу.
Щыізэхэсхьэ сэ а псалъэр,
А гушыIэр сигу темыхуэ.
Станцым нэскIэ унигъэсмэ,
Ар бзэм джжIэ уфIэмащIэ?
Бзэр шу лъагъуэм хэзогъадэ,
Бгъуэзу щытми, станцым нос.
Унэсакъэ - гъущI гъуэгушхуэм
Къыщыпшэлъэу тетыр поездщ.
Уи гъуэгуанэр жьыкъэу щытрэ,
УкIуэфынум къыумыгъаазэу -
Шым епсыхи кIуэ мафIагукIэ,
Тетщ а гъуэгум вагъуи мазн.
Сэ шу лъагъуэр зэпызмычу,
ГъущI гъуэгушхуэм сытетхьакъым,
Адыгэбзэр зэзмыгъащIэу,
Ярысибзэр сщIэн сльэкIакъым.
Іуащхьэмахуэ телъ уэс къабзэу,
Сянэм и бзэр сэри сфIэфIт!
Си букварыр зэІуэсхуэ
Сыкъеджамэ, махуэр уэфIт.
Ноби школым кIуэм а тхылъыр
Я блэгущIэм цIыкIухэм щIэльщ,
Урысыбзэм и гъуэгушхуэм
Нытехьэну я гум хэльщ.
Адыгэбзэр, хэт фIэгугъуми,
Ещхьщ си дежкIэ псыІэрышIэм.
Ар уэрэду зэхъэзыхьщ,
Къурши губгъуэ кьыдэущIэу.
Хэт ухуеймэ сыкъыдожэ,
Іэджэм ятіэ сэ сищащ.
Адыгэбзэр си шы Іэсэм
Шы тесыкIэ сигъэщIащ.
Ар си гъуэгум и кьежьапIэщ,
Ар си дамэщ, ар си напщIэщ,
Ар сымыщIэу щытыгъатэм,
КIэщI дыдэнут сэ си гъащIэр.
Сянэм и бзэр си нэм хуэсхь,
Уэ къыптехуэр схуохъу удын.
Гъуэгу тетынир сэ щыузыхэр,
Уи Іэр сыгъыу сыухынщ.

Мылажьэ пстэури мэулъыи, мэкIуэды

Хэтрэ лъэпкъи ежь ыбзэкIэ тхыбзэ иIэ хъуным мэхьанэшхо иI щыIэкIэ-псэукIэм хэуцонымкIэ ыкIи ащ зыкъызэIуихынымкIэ. Ау тхыбзэр, ащкIэ алфавитыр зэгъэгъотыгъошIухэп, ахэр лъэпкъым игъашIэ-икультурэ, иэкономикэ, иполитикэ унашъохэр гъэцэкIагъэ зэрэхъухэрэм лъэшэу ятхыгъ.

Лъэонэ-лъэоянэу макIуэ

Профессор Бырсыр Батырый

Адыгабзэм адыгэ лъэпкъым ихъишъи ишэн-хабзэхэри къызэлъеубытых. Ары ыкIи лъэпкъым ыбзэ зыкIигъэIапIэрэри, къызыкIиухъумэрэри.

РАСУЛ Гамзатовым ытхыгъагъ: «Чащым уашъом удэпшыемэ жъугаужу иплъагъэр бз. Ахэр зэкIэ зэмышъогъухэу дахэу къызэпэшIэтых. А жъугаужэр зэхэбгъахьэхэмэ дуныир зэщыкъощт. ЗэкIэ жъугаужэр зы мэззошхо хъунэкIи мэхъу, ау жъугаъо пэпчъ илыдыкIэ кIодынышъ, зы мэзэ нэгъыфIышхо хъущт, ащ дунаим идэхагъэ зэрихъокIыщт, жъугаужи мази щымыIэжьэу хъункIи пшIэхэпэн. Арыш, тащымыкIыжу жъугаужи мази щэрэIэх«. Мыр зыщIоIгъэ лъэхъаныр 1960-рэ иуджехэу Фрущёвым бзэхэр зэкIэ урысыбзэкIэ зэблэпхъухэмэ нахь дэгъу хъунэу, федэхъо кIыхьынэу, цIыфхэр нахь зэгурыIонэу зеIо лъэхъаныр арыгъэ. ЦIыф лъэпкъ пэпчъ анахь къахэзгъэщIырэр бзэу Iулъыр ары. Бзэри, жъугаужи, тыгри, мази, чIыгуи афэдэ къабзэу, дунаеу тызытетым изыIэхъ. Бзэр зы цIыфы горэм зэхилъхьагъэ, зэхилъхьани ылъэкIыщтэп. ЦIыфыр къызыхъоу илъэсищ. Тфы зэхъукIэ, бзэр ышIэ мэхъу, зыфаер зэкIэ уигъэшIэн ылъэкIэу гущIыIэу регъажьэ. Бзэр есбгъэуу зэбгъэшIэн пльэкIыщтэп, игъорыгъокIэ ежь тыкъэзыкIуухэрэ дунаим цIыфым кIыхьрэ, ащ дакIоу а бзэр зыIуль цIыф лъэпкъым ишэн-хэбзэ шъхьафэхэри кыретых. Арышъ, бзэр щыбгъэзыемэ, лъэпкъыр мэкIодыц. Уилъэпкъ бгъэкIоды пшIоигъомэ, убзэ зэмыгъашIэ. Бзэр лъэпкъым ынап, икультур, игушIуагъэ. Бзэм цIыфэм уахещэ, уахеГъэты, уакъыхегъэкIыжьы. Бзэр цIыф лъэпкъым исаугъат пстэуми и анахь лъапIэ. Бзэм нэмыкIэу зэкIэ зэблэпхъун пльэкIыщт: лъэпкъым ишъуаши, ипсэупIи, идини, ихабзи, ишхынысIохэри.

ЗэлъашIэрэ бзэшIэнэлъэжьышхоу Услар Пётр мырэущтэу ытхыгъагъ: «Сыд фэдиз бзэ пчъагъэ зэдгъэшIагъэми, анахь тыгу итыубытэрэр, анахь къытшъыдапэрэр, анахь зэхэзыпIыкIэ къыоэзгъашIэри, къыпхэзылъхьэри уянэ ибыдзыщэкIэ къыуитыгъэ бзэр ары. Ар бзэ гъэпсыни афэгъэхьыгъэ гупшыс». Услар игущIыхэхэм лъэпсэшхо яI: мыхэм гупшысэмрэ бзэмрэ язэфышIытыкIи, уилъэпкъ шIу пльэгъунри, адрэ лъэпкъхэм шъхьакIафэ афэпшIанри кIыхьэлъаубыты.

Адыгабзэм изэгъэшIэн къэралыгъо Iофы зыкъугъэр тхэн-кIэжьэн амалыр тиIэ зыхъугъэм къыщыгъэжьагъ. Ау егъэджэн амалэу тиIагъэхэр зэблэхъугъэ хъугъэх. УблэпIэ еджапIэм адыгабзэкIэ хьисапи, географи, литературти, адыгабзи, нэмыкIэхэри щакIущтгъэхэмэ, джы апэрэ-апплIанэрэ классхэм зэкIэри урысыбзэкIэ ащыратIашIэ, адыгабзэмрэ адыгэ литературэмрэ арагъэшIэнымк пае тхьамафэм сыхьатиплI къащыратыгъ ныIэп; я 5-рэ - я 7-рэ классхэм - сыхьатищ; я 8-рэ - я 9-рэ классхэм - сыхьатитIу. Унагъом нэжъыжъэу исхэм пшысэми, таурыхъэми ясабийхэм къафалотэхэрэп, къафалотэнэу екIуалэ ежьагъэхэми къыдэIыжьхэрэп, компьютери, телефони, телевизори, илъэситIу зыныбжьхэм рагъажьэхэшъ, шхэгъуи имыфэжьхэу, аIуасых, къаГъэпсэгъэрэ мультфильмэхэм яплъыхэшъ. Бзэр сабыим шIу ебгъэлъэгъуныр унагъом къыщежьэ тIощтыгъэмэ, джы ар пIоныр тэрэз дэдэп, сыда пIомэ инэу зэхъокIыныгъэхэр хэхъухьагъэх.

Джы тилъэхъан адыгабзэм изэгъэшIэн зэжьунIэ ифагъ. ХэкIыпIэ закъоу хэслъагъорэр - ны-тыхэм пытагъо зыкъызыкагъэфэны ныдэлъфыбзэр ябынкъэм арагъэшIэн фае, тиадыгэ хэбзэ дахэхэр ашIэным пае, ябынхэр яны-атэхэм, нахьыжьхэм ящIоу гъэсэгъэнхэм пае. Адыгабзэр уадыгэу умышIэмэ, пIэнтэгъупэ благъэми узэремыцэкъэжьышъурэм фэдэу укъэнэнкIи мэхъу. Дунаир, уцугъо имыIэу, зэхъокIы, адыгабзэр тишыкIагъэ зыкъурэ лъэхъаным тызынэсыкIэ тымыгъотыжьмэ тыкIэгъожьын, ау...

Непэрэзымафэм янэ-атэхэмрэ ябынкъэмрэ нахьыбэмкIэ зэрэлъэгъухэрэп, зэIукIэхэрэп - ны-тыхэр IофышIэ щыIэх, сабийхэр садикхэмрэ школхэмрэ ащыIэх. Пчыхьэм къызыкIожьэкIи адыгабзэр арагъэшIэжу уахьтэ агъотырэп. ШIэнхэ фае, яурокхэр шIыгъэнхэ фае (урысибзэкIэ), Iофэу къыкоГырэр бз. Бжь сабийхэм «анахь Iофэу яIэр» мультикэхэр ары, ахэм апэпщынхэри псынкIагъоп. Школым е садикым зы адыгэ гущIэ тхьамафэ къэс къышщашэми угушIон, ау ари къадэхъурэп. Къаламэ адэхэм зы адыгэ макъэ къаIоIуоу къызыкIэкIэ тэгушIо, ау ари хъурэп. Алфавитыр нахьыпэм школым щагращэшIэщтыгъэ, джы имыщыкIэгъэжьэу алъыта. Алфавитыр адыгабзэкIэ зэрагъашIэ зэхъум макъэ пэпчъ икъэIуакIэ къыдалъытэщтыгъэ, ау джы макъэр тэрэзэу къэмыIоми хъунэу алъытэкIэ енэгуягъо. ЕтIани шIэныгъэмкIэ зиэзэрарышхо къаIорэмэ ащыщыр IофшIэнэу къаратырэм пэпчъ якомпьютерхэм джэуапыр хьазырэу итышъ тыратхыкIышъ ежьажьых.

ЗыгорэкIэ имытэу къызызыкIкIэ, янэ-атэхэр хьазырхэшъ, афашIышъ зышъхьащагъэкIых.

Адыгабзэр зэбгъэшIэным къикIырэп, урысыбзэри адрэ бзэхэри зэмыгъэшIэным, урысыбзэр зэмыгъашIэмэ тикъэралыгъо ущыпсэуныр лъэшэу къины хъущт, арышъ ар дэгъоу зэбгъэшIэн фае, ау имыщыкIэгъэ урыс гущыIабэ адыгабзэм хэбгъахьэмэ дахэ хъурэп.

Адыгабзэр тянэ фэдэу тэжьугъэгъашIо. Адыгэ орэдхэр къэтэжьугъэIох, усэхэм, тхыльхэм тиныдэлъфыбзэкIэ тяжьугъаджэх. АдыгабзэкIэ къэпIощтыми, уяджещтыми орэди, уси, Iуэтэжи, повести, романи, пьеси тхакIомэ атхыгъэу щыIэр бз - ахэр тэрэ зыфатыкIэрэр.

Бзэмрэ лъэпкъымрэ зэгъусэх, зэкIэрыпчхэмэ тIымэ язи изакъоу псэун ылъэкIыщтэп - бзэр щызгъаIэрэр лъэпкъыр ары, ежь лъэпкъыр щызгъаIэри ыбз ары.

Непэ тызыфызэIуукIэгъэ мэфэкIыр зыфэгъэхьыгъэр Бэрсэй Умар апэрэ букварэу 1853-рэ илъэсым зэхигъэуцуи гъэтхапэм и 14-м Тбилиси къыщыхиутыгъагъэр ары. Ар урысыбзэкIэ тхыгъагъэ, щысэу къыхьыхьэрэр адыгэбзагъэкIи. Ащ алфавитэу къыдигъэхьагъагъэри букварэ 46-рэ зэрэхъущтыгъэр: арап тамыгъэжу 28-рэ, перс тамыгъэжу 4, ежь Бэрсэим зэхигъэуцуагъэхэу тамыгъэ 14. Мы букварыр джыдэ букварымэ афэдагъэп: ар урокилплэу зэтефыгъагъ, ащ къакIолъэкIох басняхэр. Адыгэ кIалэхэр мы букварымкIэ Ставрополь гимназием Бэрсэй Умарэ илъэсипшIэ щыригъэджагъэх (щыпэ мазэм 1850-рэ илъэсым щегъэжьагъэу бэдзэогъум 1860-рэ илъэсым нэсыфэкIэ). Бэрсэй Умар ипэкIи щыIагъэх адыгабзэм фэгъэхьыгъэ тхылъхэр. Ар фэдэх С. Броневскэм (1823), Хъанджрые (1838), Нэгъумэ Шорэ (1841, 1843), Л. Люльле (1846), нэмыкIхэм нехэри, ау рыраугъэджагъэхэу щыIэмэ, апэрэ тхыльэу щыытыгъэр Умар ибукварэ.

Ащ ыуж, анахьэу совет къэралыгъом илъэхъан, тхыльэ зэфэшъхьафэу адыгабзэкIэ, е адыгабзэм фэгъэхьыгъэу кIыхьаутыгъэр бз дэдэ мэхъу. Ащ фэдизым ягугъу мыщ къыщыштыыпн тIыкIынэп, ау IофшIагъэу адыгабзэм фэгъэхьыгъэу щыIэр минитфым къеIухьгъ, ащ фэдизыр зытхи кIыхьэныгъэр нэбгырэ 500-м кьехъу. Адыгабзэм изэгъэшIэн нахь хэхьо зэпыт. Тэ ти Адыгэ Республикэмэ ямызакъоу адыгабзэр дунаим тет лъэпкъхэм ашогъэшIэгъэнэу, ашIобаеу зэрагъашIэ. Тэ ти адыгэ лъэпкъ бзэу иIэри, къэзэгъу иIэри кIыхьэраIон ашIэрэп, ахэм язэгъэшIэнрэ, ялыыгъэкIотэнрэ джы кIыхькIэпIыкIохэрэм апшъэ итэлъхьэшъ, зэрагъэщкIэшъуным фэтэжьугъащэх, фэтэжьугъэпIэх. Ахэмэ зэу ащыщых тиордэхэри, тикъашъохэри, ти илъэсыкIэ хэгъэунэфыкIын къызэрэгъэзэжьыгъэри. Тиадыгабзэ мыкIодыным тынаIэ зэрэтетыри.

Бзэр зыери, зыгъэлажьэрэри, зыфэлажьэрэри лъэпкъыр ары. Мыужьэрэ пстэури мэулъыи, мэкIоды. Арышъ, лъэпкъыр зэрэлъэпкъэу щыIэнэу тыфаемэ тыбзэ тыригъущIэн, тырытхэн, тыреджэн фае. Бзэр мылъкум фэдэп, зыкIодыкIэ ащ къебгъэгъэзэжьын плъэкIыщтэп.

ГЪЫЩ Нухь.
Филологие шIэныгъэхэмкIэ доктор.

Гъыщ Нухь

Зыщыщыр зымышIэжьырэр зыми щыщыжьэп

Бзэр лъэпкъым ылъапс. Лъэпкъ пэпчъ, анахь лъэпкъ макIэр арыми, иныдэлъфыбзэ зыфэдэ щымыIэ баиныгъэу ельытэ. Лъэпкъыр зыфэдэр, икультурэ къызэрэпшIэн пльэкIыщтыр иныдэлъфыбзэ ары. Къэралыгъом ыкIи тиреспубликэ арылъ политикэм яшIуагъэкIэ «АР-м икъэралыгъуабзэ къэгъэнэжьыгъэным ыкIи хэхъоныгъэхэр егъэшIыгъэным» зыфиIорэ программэр тиреспубликэ щэлажьэ. Тиныдэлъфыбзэ къэгъэнэжьыгъэнымкIэ ыкIи тапэкIэ хэхъоныгъэ егъэшIыгъэнымкIэ зиIахьышхо хэзышIыхьэхэрэм ащыщых бзэм дэлажьэхэрэ тишIэныгъэлэжьхэр, адыгабзэм Iофэ рызышIэхэрэ журналистхэр, кIэлэегаджэхэр.

ЛЭПКЪ пэпчъ иныдэлъфыбзэ, икультурэ ышIэным пае Iофтхьабзэ макIэп тиеджапIэхэм ащызэхащэхэрэр. Адыгабзэм иегъэджэнкIэ зиIахьышу хэзышIыхьэхэрэм ыкIи зищытхъу языгъаIорэ кIэлэегаджэхэм зэу ащыщ Мыекъуапэ дэт лицеемрэ №19-м адыгабзэмкIэ ихIэлэегаджэу, апшъэрэ квалификационнэ категорие зиIэ Къулэкъо Эммэ Хъамидэ ипхъор.

Эммэ «Исэнэхьат Тхьам къыфигъэхъугъ» зыфаIохэрэм афэд. Ыгуи ыпси етыгъэу ищыIэныгъэ кIэлэегаджэ сэнэхьатым рипхыгъ. Илъэс 37-рэ хъугъэу кIэлэегаджэу Іофэ ешIэ, адыгабзэр арегъашIэ. Исэнэхьат хэшIыкI дэгъу зэрэфыриIэм къыхэкIэу егъаджэн Іофтхьабзэхэр гъэшIэгъонэу зэхищэн елъэкIы. КIэлэцIыкIухэм урокыр нахь гурыIогъошIу къазэрафэхъущтым пае гъэшIэгъонэу шIыгъэ нэрыльэгъу Іэпы-Іэгъухэр егъэфедэх, джэгуакIэ шъуашэм илъ ІофшIэнхэрафызэхещэкIэ. Ащ фэдэу ыгу етыгъэу Іоф зэришIэрэм къыхэкIэу къыдэлажьэхэрэмри, ны-тыхэми Эммэ шъхьакIэфэныбгъэшхо къыфашIы, къыфэразэх. - ГъашIэр зыичIылIэ итэп, пIэкIуатэ, илъэсхэр зэблэкIых, адыгабзэр зиныдэлъфыбзэ адыгэ лъэпкъым и тарихъ нэкIубгъуакIэхэр зэредзэкIых. ЛъэхъанкIэу тызыхэтым елъытыгъэу адыгэ бзэшIэныгъэ ыпэкIи ины-тыгъэ, ныбжьыкIэ, ныбжьыщIэ, ныбжьыщIэ, шэн-зэхэтыкIэ дахэхэу адыгэмэ ящэхэр кIэлэегаджакIохэм зэраригъэшIэщт, зэрахилъхьащт программэу «Этнокультура» зыфиIорэр Эммэ зэхигъэуцуагъ. Мы программэм АР-м Гъэсэныгъэмрэ шIэныгъэмрэкIэ и министерствэ осэ дагъу къыритыгъ ыкIи Мыекъуапэ иеджапIэ зэфэшъхьафхэм ащагъэфедэу аублагъ.

Мы мафэхэм адыгабзэм изэгъэшIэн имызакъоу урокым хэмыхьэу я 7-рэ классым икIэлэегаджакIохэм этнокультурэр арегъэжьы. Эммэ иклассэ ныбжьыгъэу Іэпы-ІэгъухэмкIэ бай. ЗэкIэ зыфэлажьэрэр адыгабзэм изэгъэшIэн, шэн-зэхэтыкIэ дахэхэм кIэлэегаджакIохэр афэпIуГъэнэхэр, ахэм ягулъытэ-гупшысэ зэгъэушомбгъуГъэнэ, шIэныгъэ куухэр яГъэгъотыгъэнэкIэ зэрэхьазырыгъэ. Сабыим ышъхьэ риубытэрэр ныбжьыкIэу ыгу кьежэ. Адыгэ шэн зэхэтыкIэ дахэхэр сабийхэм апкъырыбзыкIэ ныбжьыкIэ адыгэ гущIэхъэхэр бзэрэ егъэфедэх, ямэхьанэ гурыIогъошIоу къафеIуатэ. Ижьыкъ адыгэхэм ахэлъыгъэ шэнэхбзэ дахэхэр кIэлэцIыкIухэм зэрахилъхьащтым ишIэныкъэрэп. Ащ къыхэкIэу, иIофшIэгъухэм анэмыкIэу Мыекъуапэ иеджапIэ зэфэшъхьафхэм якIэлэегаджэхэри бзэрэ ирурокхэм къяблагъэх. КIэлэегаджэ IэпIэасэм опытэу IэкIэльымкIэ къыдэлажьэхэрэм, кьалэм ыкIи республикэм иеджапIэхэм ащылажьэхэрэм адэгущыI.

ИIофшIэн зэрэфэшъыпкъэр, Іэпы-Іэсэныгъэ IэкIэлъ зэрэхъугъэр, еджакIохэм шэныгъэ куухэр зэраригъэгъотырэр къэзыуцыхьатырэ министерствэм щытхъу тхылъ пчъагъэхэр, АР-м и Къэралыгъо Совет-Хасэм и Щытхъу тхылъ Эммэ къыфагъэшъошагъэх. «УФ-м гъэсэныгъэмкIэ и IофышIэ гъэшIыгъэ» зыфиIорэ цIэ льапIэри къыфаусыгъ.

Эммэ ригъаджэрэ кIэлэегаджакIохэр адыгабзэмкIэ олимпиадэхэм, фестивалхэм ахэлажьэ ыкIи ренэу хагъэунэфыкIыпэ чIылIэхэр кьыдахых. ИIофшIэнкIэ Іэпы-Іэсэныгъэшхо зэрэхэлъым дакIоу творческэ цIыфэу ар щыт, усэхэр, рассказхэр етхых. Адыгабзэм ыгу зэрэфэузырэм иджэмакъэу «Сыбзэ - сигумэкI» зыфиIорэ усэр бэмышIэу ытхыгъ:

Сыбзэ сянэ есэльэныты,
Сыда пIомэ, ар лъым щыщ.
Сыгу фыхэкIы ар зымышIэрэм
Сымыразэу сэ ащ сеплъ.
Унэм исэу сабый быныр
Урысыбзэм зыратыгъ -
Сыгу къео, зэхэсэшIэ...
Янэхьыжьмэ заушъэф,
Сыда джаущтэу сэ сихэку
КIодыжь цIыпэр ыубытыгъ?
Тилъэш цIыфхэр, тэ шъущIа?
СышъолъэIу, шъукъэтэдж!
Сэ сигусэ - сыбзэ IэшIур
Тэ лъэныкъуи щызэхэпхэу,
Тиорэди зыкъыIэтэу,
ТицIыфыгъи тшIмыкIодэу,
ТикIочIэшхо къэущыни,
ЩыIэкIэшIур тэ дгъэпсынэу,
Ныгуегушхо тыбзэ дахэ
Тыщыщэнэу сэ сыфай!

Тэ тиакъылкIэ, тишIэныгъэкIэ зыкъэтымыгъэгъунэжьымэ, адыгэ лъэпкъ макIэр нэмыкI лъэпкъхэм ахэкIыухьажьыщт. Арышъ, тыкъызызэхIыгъэм, типсэукIэ къырыкIыгъэм уасэ фашIнэу къыткIэхъухьэрэ ныбжьыкIэхэм гъэсэгъэнхэ фае, ащкIэ Іэпы-ІэгъуIоу щытхэр ыкIи тызыщыгъгъыхэрэр кIэлэегаджэхэр ары. Зыщыщыр зымышIэжьырэр зымы щыщыжьэп.

КIАРЭ Фатим.

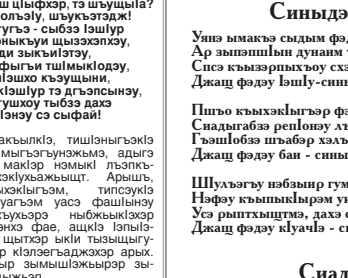

Къулэкъо Эммэ

Синыдэлъфыбзэ

Унэ ымакъэ сыдым фэдэна?
Ар зыпэпшIын дунаим тетына?
Спсэ къызэрпыхъоу схэлъ сэ ащ ыбзэ.
Джащ фэдэу IэшIу-синыдэлъфыбзэ.

Пшъо къыхэкIыгъэр фэдэба тыгъэм?
Сиадыгабзэ репIонэу лъфыгъэм,
ГъэшIобзэ шъабэр хэлъ ащ хизыбзэу.
Джащ фэдэу баи - синыдэлъфыбзэ.

ШIулъэгъу нэбзыир гум къытепсагъэу,
Нэфэу къыпыкIырэм унгъэфбагъэу,
Усэ рыштхыштмэ, дахэ сэ сыбзэ.
Джащ фэдэу кIуачIэ - синыдэлъфыбзэ!

ДЗЫБЭ Саният.

Сиадыгабз

Сыкъызэрыхъоу сиадыгабзэ
Сигъатхъэу Тхьэм къысIурилъхьагъ.
Быдзыщэу синыдэлъфыбзэ
Слъынтфэмэ къарылъэдагъ.
Сэ сыбзэу сиадыгабзэ
ШIу слъэгъоу сэгъэбзэрабзэ.
СикIасэу адыгэжабзэм
КъырысэIуатэ тихабзэ.
ПсынэкIэчъ къаргъом ижабзэу,
Ташъхьагърэ огур шхъонтIабзэу
Къысщэхъу синыдэлъфыбзэ,
Дахащэу сиадыгабзэ.
Удэсэгъадэ гукIэгъуи,
Удэсэгъадэ шIулъэгъуи,
Удэсэгъадэ ныбджэгъуи,
Гъунджэм фадэу гъунэгъуи.
ГъэшIэрэ жабзэусыбзэ,
Орырэ сэрырэ тызэу
ТырэкIо хъиштэ чIыналъэм -
Тятэжьмэ аIогъэ псалъэ.

КIЭМЫЩ Жаннэ.

Лъэпкъыр дызэришэлІэжынущ

Дунейм лъэпкъ зэхуэмыдэ куэд тетщ. Телевиденэм къитым ущыщІэдэІукІэ, газетым къытехуэм ущеджэкІэ, къыбгурОІуэ: нобэрей зэманым лъэпкъхэр зытегущэныкъ Іуэхугъуэ нэхъыщхьэр зэрызахъумэжьынращ.

ДИ ЛЪЭПКЪЫМКІЭ зыкъзогъэзэжри, зэрби, дэри апхуэдэу дытегуэзвыхьу пІэрэ ди лъэпкыр хъумэным, бзэр къызэтегъэнэным, жысІэу согупсыс. Язныкъуэхэм джеи согужьей, лъэпкъ Іэхум иригужавэр мащІэу щысльагъукІэ. Ауэ, ныбжьыщІэхэм сакІэпыплъмэ, си гур кІуэдыпэркъым, абихэм бзэр зэрагъэшэрьуэм гушхуэныгъэ къысхэпхьэ.

Дунейм тет лъэпкъыжь дыдэхэм адыгэр дащыщкІэрэ, ди бзэри апхуэдэу щыщыкІэ, мыкІуэду апхуэдиз Іыщыгъуэ къызэзынэкІа, ди адэжьхэм къыднахьэса бзэр, нобэ щІэныгъэ зыбгъэдэлъу зыгъэпытэж дз, щхьэ дгъэкІуэдыжьыкІ хуей? Сыт фэщІедмыплъыр? Ар тхьэмыщкІагъэкъэ?

Бзэр пхъумэн папщІэ, ялрауэ, лъэпкъыр уэзэкъуэтын хуейщ. ИкІи шэч къІэзытеэзмыкъэр зыщ - анэ-хэращ, зэкъуэтзыныгъэр зыгъэбыдэн хуейр, аехращ бзэр хъумэным и Іэщэ нэхъыщхьэри. «Адыгэбзэ - анэбзэ - анэдэлъфыбзэ...» жыдоІэ. Сабийм бзэр Іуры-зыІулъэр анэращ. ФІэщхъыныгъэ хэлъу жызоІэ: сабийр адыгэу щытыну ухуей-мэ, абы и анэм адыгэбзэ Іурылъын хуейщ. Аращ сэ сызыхуэкІуа гупсысэр. АтІэ, сабийм и лъым хэлъу къохъу и бзэри, а бзэм и макъамэри...

Совет властым лъэпкъ цыкІухэм къытхуихьа ІуэхуфІэхэм ящыщщ ди лъэпкъыбзэр дджыну лъэкІыныгъэ зэрыдгъуэтар. ЕджапІэм дыщІэтІысхьэри, 5-нэ классым дынэсыху предмету хъуар ди бзэмкІэ дагъэджырт. Абы къыпэкІуэу щІэблэм и лъэпкъыбзэмкІэ зиужьырт, нэхъыщхьэр - адыгэбзэмкІэ дыгупсысу дыкъыигъэтэджырт. УрысыбзэмкІэ дбгъэдэлъ щІэныгъэри нэхъ мащІэтэхъым.

Ауэ зэманыр псынщІэу мэкІуэтэ, хъыбарегъащІэ технологиехэм зауэ, сабийхэр телевиденэмрэ Интернетымрэ нэхъ пылщІауэ кІэотэрдж. Абы къыпэкІуар аращи, сабийм къыдалъхуа и бзэр ІэщІыб хъууэ щІидзащ, нэхъыбэу зэрылажьэр, зэрыпсалэр хамэбзэхэрауэ къыщІэкІри. Апхуэдэу Іуэхур зэрыщытым анэ-адэ куэд ирогузавэ. Пэжщ, гупсыс адыгэбзэм и грамматикэр зэбгъэщІэныр, ауэ сабийм и анэдэлъхубзэр Іурылъу унагъуэм къихъухьмэ, ар къехьалъэкІынукъым, фІырыфІкІэ Іэщ1эхунуктым. Ар щэчыншэщ.

Ди бзэр къззымыгъэсэбэп адыгэхэм я бжыгъэр кІуэ пэтми нэхъыбэ зэрыхъум ди щІэныгъэрыплажьэхэри, лъэпкъыпсэ зыкІуэцІыпхъ дэтхэнэри тогузэвыхь. АтІэ, лъэпкъыбзэр щымыІэжмэ, ар зей лъэпкъри кІуэдыжауэ аращ. Сэ мы Іуэхум сызэрегупсысыр мыращ. Ятрауэ, дэр-дэру зэран дызыхуохъуж. АтІэ, ди бзэр дджьи папщІэ, къэралым мыпху къытхухегъэкІ, егъэджакІуэхэр тхуегъэхьэзыр, лэжьапІэ ярет, лъэпкъыбзэхэр яджьиным сыхьэт бжьыгъэ хухах (ар мы зэманым мащІэ ящІа пэтми). Ди хэгъэгум деж ди лъэпкъыбзэр къэралыбзэу къыщалытэ. Дз тщІэр сыт? Къэтщтэнщ къуажэр. Абы гъэщІагъэуэну ядэслъагъуэ сыт? Къуажэм дэт еджапІэм щылажьэри щеджэри а лъэпкъым щыщ защІэщ, псалъэм папщІэ, адыгэбзэ къызыгурымыІуэ яхэтхъым. Ауэ зэщІэ екІуэкІыу уекІуэлламэ, ар зэрыгагъэкІуэкІыр урысыбзэщ. АтІэ, адыгэ къуажэм щекІуэкІ зэІущІэм нэгъуэщІыбзэм ирипсальэ щыщІэмыскІэ, ар урысыбзэкІэ щІебгъэкІуэкІым хуейр сыт? Хэт абджэми пэрыуэгъу хъур?

НэгъуэщІ зы Іуэхугъуэми гу лъызотэ. Быным нэгъуэщІ лъэпкъым щыщ къахьихьамэ (нысэу къашамэ), абы гурыІуэн папщІэ, адыгэ унагъуэм щІэсым урысыбзэкІэ псэлъэн щІадзэ. Бзылъхугъэр адыгэ лъэпкъ къыщыхьыхьакІэ, хуэм-хэмурэ бзэр зригъэщІэн хуейуэ солъытэ.

Кьалэм дэсхэм ди Іуэхур, шэчыншэу, нэхъ гугъущ. Сэ Черкесск кьалэ Хасэм и пашэу сыщыткІэрэ, республикэ щыхьэрым дэт еджапІэхэм бзэр зарыщадзыр, дыкъыигъэтэджырт. УрысыбзэмкІэ дбгъэдэлъ щІэныгъэри нэхъ мащІэтэхъым.

Ауэ зэманыр псынщІэу мэкІуэтэ, хъыбарегъащІэ технологиехэм зауэ, сабийхэр телевиденэмрэ Интернетымрэ нэхъ пылщІауэ кІэотэрдж. Абы къыпэкІуар аращи, сабийм къыдалъхуа и бзэр Іэщ1ыб хъууэ щІидзащ, нэхъыбэу зэрылажьэр, зэрыпсалэр хамэбзэхэрауэ къыщІэкІри. Апхуэдэу Іуэхур зэрыщытым анэ-адэ куэд ирогузавэ. Пэжщ, гугъущ адыгэбзэм и грамматикэр зэбгъэщІэныр, ауэ сабийм и анэдэлъхубзэр Іурылъу унагъуэм къихъухьмэ, ар къехьалъэкІынукъым, фІырыфІкІэ Іэщ1эхунуктым. Ар щэчыншэщ.

Ди бзэр къззымыгъэсэбэп адыгэхэм я бжыгъэр кІуэ пэтми нэхъыбэ зэрыхъум ди щІэныгъэрыплажьэхэри, зэхалъхьэным и пэ къихуэ зэманым псэуа ди адэжьхэм узыфІэмыкІыжьым щапхъэ къытхуагъэнащ. Ди бзэм и макъи, и пщІи, и щхьи мыкІуэду, бзэм къимыщтэнкІэ Іэмал зимыІэ псалъэщІэхэри ІуамыгъэкІуэту, ауэ ахэр ди макъым ирагъэкІуурэ бзэм къыхэмыпІиикІыу хагъэзэгъащ. Ди нэхъыжьхэр «Хэгъэрейми жьантІэр къыхуэнэжу, хъэщІэри гупым хагъэзагъэу» жыхуаІэм хуэдэу бгъэдыхьэрт бзэм псалъэ къыхъыхьэхэми.

Ди адэжьхэм ди макъэм ирагъэзэгъа псалъэ куэд дыдей къытщІыхьуу ноби къыдгъэсэбэп: ламПІ, фэтыджэн, мэчъ, мэжджьт, хэмутІ, вожэ, чнутІ, къэбыстэ, нэгъуэщІхэри. Е щІэуэ яаІэрыхьа, ялъэгъуа къэпшыпым фІэщыгъэщІэ ирагъыт: лъакъуэрыгъажэ, кхъухьлъатэ, мафІэгу, бгъэхэІу, Іэдэ, н. Зэрытлъагъущи, нобэ инджылызэм, франджызэм, тыркуэм бзэр ирахъумэну къагъэсэбэпыр ди адэжьхэм къытхуагъэнауэ фэ здэмыплъыж Іэмалхэращ.

Тхыбзэ уиІэныр насыпышхуэщ, фІыгъуэшхуэщ. Ар Совет властым тІощІым къэрал унафэкІэ тхуэзэригъэпэщащ. Тхыбзэм и лъабжьэр зьхэрфэращ (бзэм и макъэр къызэрыгъэлъэгъуэ дамыгъэзэращ). Дунейпсо Адыгэ Хасэр къызэрызэрагъэпэщрэ ди хьэрфхэм, литературэбзэм, орфографием, бзэщІэныгъэм и нэгъуэщІ Іыхьэхэм хэплъэным, ахэр зэгъэзэхуэным, нэхъ тынш щІыным ехьэлІауэ псалъэмакъэхэр ІэзэтхъуащІ. Псом хуэмыдэу хьэрф зэгуэтхэращ зи гугъу ящІыр. ЩхьэусыгъуэярэІ - еджэгъэчІыр, тхыгъуейщ, зэгъэщІыхуГъуейщ, зэгъэщІ цыкІуфэкІуэщ.

Ди макъ тІощІыщым зэрыкъэсыр кириллицым изыгъэуэва гупым я пашэу, унафэщІ щытар кавказыбзэхэр кууэ зыщІэда, фонемэр зищІысыр зыубзыхуа, бзэм и фонологическэ зэхэзыхьІэр (системэ) зыгъэнаІуэу иужькІэ макъхэр нэхъ гъунэгъуу, тэрэзу къэзыгъэлъагъуэ хъэрфхэр кириллицым къыхэзыщІыпыкІа, бзэ щІэныгъэлІ щэджащэ Яковлев Николайщ. Кьапщтэмэ, ди бзэм макъ зэгуэт и мащІэкъым. Аращ щІэныгъэлІхэм ахэр хьэрф зэгуэт тІощІрэ тхукІэ ксыщІагъэлъэгъуар. Нобэ абы ирипсэлъэгъуейуэ жызыІэхэр къытхокІ. АтІэ, Абыкъу Хьалид и «Инжьыдж Іуфэхэм», Шортэн Аскэрбий и «Бгырыскэр», Щоджэнщіыкіу Алий усэбзэкІэ итха и роман «Къамботрэ Лацэрэ», КІыщокъу Алим, КІэрашэ Тембот, Мэшбащіэ Исхьэкъ, нэгъуэщІхэми я художественэ тхыгъэ щэджащэхэу къэрал, дунейпсо утыкум ихьаэр зэрытхар ди хьэрф зэгуэтхэращ. Адыгэ хьэрфыІуатэбзэр зи псэм хэлъым тхыбзэри, абы и лъабжьэ хьэрфхэри фІыуэ ельагъу, дихьэхыу ирогъажьэ, Іэкіуэлъакіуэу егъэІуэрыщІэ.

Сэ сыщыгъуазэщ иужьрей илъэси 10 - 20-м бзэм теухуауэ къекІуэкІ псалъэмакъэм. Жыс-Іэну сыхуейщ бзэм ехьэлІа сыт хуэдэ упщІэми сакъыпэуэрэ фІэкІа уэзІэбэ зэрымыхьунур. ДызэреплъымкІэ, зэІэбыпхъэ хьэрф зытІыущ. Псалъэм папщІэ, «чІ» макъыр тэмэму къэзымыгъэлъэгъуэф «кІ»-р, «и-о» макъитІыр кьагъэлъагъуэу хэт «йо», «ё»-м (йоджэ, ёлкэ) я къалэнэр ди «йо»-м етын, нэгъуэщІ гуэрхэри къыкъуэкІынкІи мэхъу. Мыпхуэдэхэр зэбгъэзэхуэжкІэ ди блэкІам, ди нобэм, ди къэкІуэнум зэран хуэхъуну хъэлъытэрэкъым. Мы Іуэхум елэжьыпхъэри бзэмкІэ щІэныгъэлІхэмрэ егъэджакІуэхэм я щІэныгъэм хэгъэхъуэным епхэ щІэныгъэрылажьэхэмрэщ, куурыт, ищхьэ еджапІэхэм бзэмкІэ щезыгъаджэхэр дэІэпыкъуэгъуэчэнджэщэгъу ящІу.

ДЫГЪУЖЬ Барэсбий,
ищхьэ нагъыщэ зиІэ егъэджакІуэ, Хъумэрэ къуажэ

● ЩІэныгъэлІым и псалъэ

Анэдэлъхубзэр «егъэзыгъэ нэмэзкъым»

Иджыпсту адыгэбзэр зэрыува щытыкІэм иримыгъэзэр мащІэщ: егъэджакІуэхэри, къэхутакІуэхэри, бдзаущ лэжьакІуэхэри зэхуэсмэ, нэхъыбэу зытепсэлъыхьхьэр аращ. Апхуэдэу щытми, адыгэбзэм адэкІэ зиужьын папщІэ псори арэзы зытехьуэн Іуэху гъэнэхуа, пыбзыкІа тхуэзэпэщырыкъым. Абы и щхьэусыгъуэ куэд къэбгъэльэгъуэфынущ. Ауэ «Іуэху зымылэжьынум щхьэусыгъуэ къелъыхъуэ, зылэжьынум Іэмал къегъуэт» жыхуаІэм хуэдэ дымыхъуу пІэрэ?

БЗЭЩІЭНЫГЪЭМ, социолингвистикэм и хабзэхэм щыгъуазэ дэтхэнэми ещІэ бзэр псэун, зиужь зэпыту щытын папщІэ а бзэр «пэжьэн» зэрыхуейр. Абы къикІыр араущи, бзэр зыІурыпль лъэпкъым и гъащІэм и лъэныкъуэ псоми къыхэтэджыкІыу, уритепсэлъыхьыфу, уритетхыхьыфу щытын хуейщ ар. Апхуэдэ лъэкІыныгъэ бзэм щигъэзыр нэсу къэралыбзэу щыщытым дежщ. Пэжщ, адыгэбзэр щызекІуэ республикищим къыщащтащ адыгэбзэм, урысыбзэми хуэдэу, къэралыбзэ статус езыт хабзэкэр. А хабзэкэм хуитныгъэ кьыдат адыгэбзэр еджапІэхэм щаджыну, газет, журнал къыздэгъэкІыну, радиомрэ телевиденэмрэ тхьэмахуэм и кІуэцІкІэ сыхьэт гуэркІэ дыкъыщыпсэлъэну. Аркъудейщ.

Урысейпсо хабзэхэр хэгъуэгу хабзэхэм я нэхъыщхьэу щыщыткІэ, япэрейхэм кьагъэув унафэр нэхъыщхьэщ. КьулыкъущІапІэхэм, еджапІэ дыдэхэм зэхуэс щебгъэкІуэкІмэ, Іэмал имыІэу урысыбзэкІэ егъэкІуэкІын, абы къыщащта унафэкэр урысыбзэкІэ тхаущ щытын хуейуэ щыхьІэ, гурыІуэгъуэщ анэдэлъхубзэм къэралыбзэ статус нэс зэрымыІэр. Пэжщ, хабзэм къытпиубыдыркъым а дэфтэрхэр адыгэбзэкІи зэддзэкІыу зетхьэну. Ауэ а хабзэм Іэмал имыІэу ар апхуэдэу щІын хуейуэ щыжимыІэкІэ, зыри еІалІэркъым.

Хэти къыгурОІуэ Урысейм пхъэпсыу исым я бзэкэр зэрызэхуэмыдэфынур. Апхуэдэу щыщыткІэ, хабзэм къыдита хуитныгъэхэр щыІуу къэдгъэсэбэпынраш хэкІыпІэу щыІэр. Къэдгъэсэбэпу пІэрэ? ДепІърэ, дедаІуэрэ адыгэбзэкІэ телевиденэмрэ радиомрэ кьатхэм? КьытІэрыхьэрэ адыгэ газетыр, еджэрэ абы? ЕгъэджэныгъэраЩи, урысыбзэм, математикэм, обществознанием, тхыдэм я дерсхэр егъэджакІуэхэм зэрырагъэкІуэкІым еджапІэхэм я учэфэщІхэр, абыхэм я нэхъыщхьэхэр набдзэгубдзапІъэу, уебгъэмэ тКІийуэ зэрыкІэльапІъпІым хуэдэу, анэдэлъхубзэ дерсхэм хуэсакъыу, егъэджакІуэхэр жуаІэпІыгъэм ирашапІъу хэт ильэгъуа? Адыгэбзэр езыгъэджэжи я жагъуэми-я щІасэми, щІэблэм анэдэлъхубзэр фІыуэ ягъащІэныр, абы дегъэхьэхыныр нэхъыбэу зи кьалэныр ахэращ. Апхуэдэ кьабзэу, егъэджакІуэм и кьалэнщ ди лъэныкъуэ щІэныгъэ «егъэзыгъэ нэмэзу» щымыту, атІэ дэтхэнэ адыгэми дежкІэ кьалэн пажэу зэрыщытыр ягурыгъэІуэныр.

Къэралым кьытхуихьар куэду къысщыхъуркъым, ауэ а кьытхуищІэ тІэкІури яльагъуркъым хамэ зэралхэм щыпсэу ди лъэпкъэгъуэм. Адыгэбзэр кьызэтеГъэнэнымкІэ, зегъэужьынымкІэ абыхэм гугъапІэу яІэр дэращ. Ди лъэпкъым кьыхэкІа еджагъэшхуэ Кьумахуэ Мухьэдин абы теухуауэ Налшык щекІуэкІа щІэныгъэ конференцым щыкІиауэ щытащ: «Адыгэхэр хамэ кьэралхэм зэрыщыпсэу щыкІэр, адыгэбзэр зэрыщызэкІуэр кьэсхутэу кьызэрыщыскІуэхьам наІуэу сигъэльэгъуар аращи, зы гугъапІи щыІэкъым абыхэм я анэдэлъхубзэр яхъэр хьэрф зэгуэт тІощІрэ тхукІэ ксыщІагъэльэгъуар. Нобэ абы ирипсэлъэгъуейуэ жызыІэхэр кьытхокІ. АтІэ, Абыкъу Хьалид и «Инжьыдж Іуфэхэм», Шортэн Аскэрбий и «Бгырыскэр», Щоджэнщіыкіу Алий усэбзэкІэ итха и роман «Къамботрэ Лацэрэ», КІыщокъу Алим, КІэрашэ Тембот, Мэшбащіэ Исхьэкъ, нэгъуэщІхэми я художественэ тхыгъэ щэджащэхэу къэрал, дунейпсо утыкум ихьаэр зэрытхар ди хьэрф зэгуэтхэращ. Адыгэ хьэрфыІуатэбзэр зи псэм хэлъым тхыбзэри, абы и лъабжьэ хьэрфхэри фІыуэ ельагъу, дихьэхыу ирогъажьэ, Іэкіуэлъакіуэу егъэІуэрыщІэ.

Сэ сыщыгъуазэщ иужьрей илъэси 10 - 20-м бзэм теухуауэ къекІуэкІ псалъэмакъэм. Жыс-Іэну сыхуейщ бзэм ехьэлІа сыт хуэдэ упщІэми сакъыпэуэрэ фІэкІа уэзІэбэ зэрымыхьунур. ДызэреплъымкІэ, зэІэбыпхъэ хьэрф зытІыущ. Псалъэм папщІэ, «чІ» макъыр тэмэму къэзымыгъэльэгъуэф «кІ»-р, «и-о» макъитІыр кьагъэльагъуэу хэт «йо», «ё»-м (йоджэ, ёлкэ) я кьалэнэр ди «йо»-м етын, нэгъуэщІ гуэрхэри къыкъуэкІынкІи мэхъу. Мыпхуэдэхэр зэбгъэзэхуэжкІэ ди блэкІам, ди нобэм, ди къэкІуэнум зэран хуэхъуну къэлъытэрэкъым. Мы Іуэхум елэжьыпхъэри бзэмкІэ щІэныгъэлІхэмрэ егъэджакІуэхэм я щІэныгъэм хэгъэхъуэным епхэ щІэныгъэрылажьэхэмрэщ, куурыт, ищхьэ еджапІэхэм бзэмкІэ щезыгъаджэхэр дэІэпыкъуэгъуэчэнджэщэгъу ящІу.

ДЫГЪУЖЬ Барэсбий,
ищхьэ нагъыщэ зиІэ егъэджакІуэ, Хъумэрэ къуажэ

Гур мапхъэ, лъэр пхъэм дэнэм...

Анэм, Хэкум, къызыхэкІа лъэпкъым зэрахущытыпхъэм хуэдэу анэдэлъхубзэм хущыткІэрэ, дэтхэнэ адыгэри егъэгушІуэзэ ди бзэм и ныбжьыщІэхэм. Сыт и щхьэусыгъуэ къызыхэкІыр, ар зэрыгъэзэжу зэрыадыгэр зэштегъэууэ зззэмызэ зигу къэзыгъэкІыжьмэ и гугъу дымыщІми, Хэкужьым кьинэжьхэм бзэм ехьэлІауэ гукъеуэу диІэр мащІэкъым. Псалъэм и хьэтыркІэ, Черкесск кьалэ щыпсэу ди лъэпкъэгъу цІыху 20.000-м нэблагъэм ящыщу дапщэм яІуры лъыжу пІэрэ анэдэлъхубзэр?

ДыкІэлъыІэбэуэрэ тІэщІокІ, щІэблэм Іэщ1ыб тфІащІ ди бзэр. Абы щхьэусыгъуэу хуохъу унагъуэхэм ар нэгъэсауэ къызэрыщамыгъэсэбэныкъри, уэрамым щызекІуэ бзэм дыдейр зэрыпэмыльэщыкри, школхэм лъэпкъыбзэкэр ирикъуу зэрыщщрамыгъэджыкри, зэрырагъэдж щІыкІэр тарэзу зэрызэтемыгъэпсыкъыри. Ауэ шэч хэлъкъым унагъуэм щІалъ бзэм елъытар зэрынэхъыбэм.

ИтІани гу лъытапхъэщ иджыри мыпсэлъэф цыкІур сабий Іыгъыпіэм епта нэужь, абы щызекІуэ бзэм куэд зэрелъытам. Уеблэмэ абдж щызэдджэгу цыкІуэхэм я псэлъэкІэр нэхъ щІэхьу зыхеубыдэ я яхьыхьагъащІэм.

Къуршыпс ежэхми, уэшх къепсэпсауэми, жьыбгъэ къыкъуэуми, бзу цІыкІу бзэрабзэми... псоми я макъ телъыджжэр щызэщІэжьыуэ адыгэбзэр, пэжыр жьтІэнщи, а къызэрыщщыхьу дыдэм хуэдэу тыншкъым. Апхуэдизу дахащэ, ди псэм тыншыгъуэ кьезыт бзэ макъыбэм и дахагъым хуэдиз и гугъуаГъыу къыщІэкынщ ар зи мыанэдэлъхубзэм е абы пыІукІэтам дежкІэ. ИкІи арагъэнщ и анэдэлъхубзэкІэ псалъэ гуэрхэр и унагъуэ кІэщІым щыжиІэфу сабийр садым кІуа нэужь, а ищІэу щыта тІэкІури щыщыгъупщжьыр, адрей цыкІухэр зэхуэсыгъэ бзэм нэхъ псынщІэу щьхтехьэр. Абы кьыхэкІыу гу лъытапхъэу къыщІэкІынщ сабийр зыхэтым, макъэ псом зыдзджэгум бзэкІи, хьэл-щэнкІи хуэм-хуэмурэ зэрызахигъэзэгъэм. Абы къыхэкІыу, хамэбзэр щытепщэ гупым яхьыумГъэхьэн щыпхъэзэфІэмыкІкІэ, нэгъуэщІ хъуми зыгъэпсэхугъуэхэм деж къуажэм щыпсэухэм зыхэбгъэтэфмэ, сабийм и анэдэлъхубзэри ІурылъныимкІэ гугъапІэ щыІэщ. Ауэ, зэрыгурыІуэгъуэщи, кьалэм щыпсэу псоми я быныр кьуажэм здащэлэІэн яІэу пхужьІэнукъым. Араущи, узрамымрэ сабий Іыгъыпіэмрэ зэхъыхьа нэужь, унагъуэм анэ-адэр кьаззрыдэуэрщэр пІалъэ кІэщІым кьаруу щІагъуэ иІэжжъым. АтІэ, маму-хэ псом пажьапІэ щыІэ анэ-адэм пщыкъащІэм езыхэм я унагъуэ Іэху гуэрхэр ящІэ, сабийхэми затІыж, махуэм кьрагъащІа джэгукІэм хилъъасауэ. ЩьыздзджэгукІэ зэрызэпсалъэри зыхэта гупхэм кьагъэсэбэпа нэгъуэщІыбзэращ.

ЕджапІэхэращи, анэдэлъхубзэм сыхьэт бжьыгъу хухахыр мащІэ дыдэщ, уеблэмэ адрей предметхэм хуэдэу текъуэзэр хэгъэзыхьэр ирикъуащ. АтІэ, сабий садым бзэмыІуу ксыщІэкІар еджапІэм щІэтІысхьэкІэ, фІы и ІэныкъуэкІэ зыгуэрым зыхуэхьуну? Щьынэхъ щІыкІум зыщІымыгъуэза, зи макъэр хуэгъэІуу щымыІэ п1экІэ, нэхъри пІуІоклуэт. Макъэр, псалъэхэр тэрэзу къэзымыпсэлъыфым зригъэщІэн хуей мэхъу, псалъэм папщІэ, хьэрф зэгуэтхэм я къэхъуІэр, макъэешэхэр, макъ дэкІуашэхэр... ГурыІуэгъуэщ школ программэм адыгэбзэмрэ литературэмкІэ кьигъэув мардэм зи къару пэлъэщыну кьалэ еджапІэхэм щІэсыр зэрымащІэр. Іуэхур зыІутыр кьагурОІуэри, егъэджакІуэхэм, щІыкІуэхэр я хьисэпкІэ, нагъыщэфІхэр уяГъуэр. Армырамэ, анэдэлъхубзэм щІэзэм зэрыпІэпъэщым елъытауэ зоценкэзэр хуагъэуву хуежьэмэ, еджакІуэхэм я нэхъыбапІэм «тІу» защІэщ къахьынур, е анэ-адэхэр зэрехьэжьэнущ я быным анэдэлъхубзэр ирагъэджыну хуэмейуэ ІыгъуІуэ. Абы къыхэкІыу, егъэджакІуэхэм я Іуэху бгъэдыхьэкІэр нэхъ тэмэму къысщохьу мыбдежьым, сыту жыпІэмэ, нэгъуэщІ хэкІыпІэ яІэу слъагъуркъым. Пэжщ, пэжырыпхэми, литературэми, абыхэм яхуэгъэза щІэныгъэхэми дыхуейщ, абыхэм мыхьэнэшхуэ яІэщ. Ауэ, сызэрепльымкІэ, кьалэ еджапІэхэм кьыптехьэнэ зэрыщІэжьыр, гъунэгъу зыхуищІыжьыным и пІэкІ